

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
PSIHOLOĢIJAS NODAĻA

**BĒRNA ATTIECĪBU AR JAUNĀKU BRĀLI/ MĀSU
KVALITĀTES SAISTĪBA AR ĢIMENES KOPIĢAJĀM
IKDIENAS AKTIVITĀTĒM**

BAKALaura DARBS

Autore: **Marina Fjodorova**

Studenta apliecības Nr.: 10015

Darba vadītāja: Dr. psych. Inga Skreitule-Pikše

RĪGA 2014

ANOTĀCIJA

Pētījuma mērķis bija noskaidrot, vai pastāv saistības bērna attiecību ar jaunāku brāli vai māsu kvalitātei un ģimenes ikdienas kopīgajām aktivitātēm. Pētījuma izlase ir 80 pāri – mātes un bērni no 10-13 gadiem, no kuriem 40 bija meitenes, 40 zēni. Bērnu vidējais vecums ir 11,3 gadi, māšu vidējais vecums ir 35,1 gads. Pētījumā piedalījās bērni ar jaunāku brāli vai māsu ģimenē, bet ne jaunāku par 4 gadiem, no pilnām ģimenēm, kurās nav bērnu no iepriekšējām laulībām.

Pētījumā tika izmantotas divas aptaujas – brāļu/māsu savstarpējo attiecību aptauja un ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu indeksa aptauja. Bērni aizpildīja aptauju par savām attiecībām ar jaunāku brāli vai māsu, mātes – aptauju par ģimenes ikdienas kopīgo aktivitāšu nozīmīgumu un regularitāti, ko adaptējusi un modificējusi bakalaura darba autore.

Pētījumā noskaidrots, ka pastāv statistiski nozīmīgas saistības starp bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu kvalitāti un ģimenes kopīgajām ikdienas aktivitātēm. Pastāv statistiski nozīmīga pozitīva korelācija starp brāļu/ māsu konfliktu biežumu un ģimenes iziešanas no mājas un atgriešanās rituālu regularitāti, kā arī pastāv statistiski nozīmīga pozitīva korelācija starp brāļu/māsu Emocionālas tuvības/atbalsta izpausmēm un Laulāta pāra kopā būšanas ieradumu regularitāti. Kā arī, atbildot uz pētījuma jautājumiem par atšķirībām bērnu novērtējumos par savām attiecībām ar brāli/māsu, dažos bērnu savstarpējo attiecību rādītājos ir novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu sniegtajos novērtējumos atkarībā no bērna-respondenta dzimuma, bērnu diādes vecuma starpības un dzimuma kombinācijas.

Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka dažādas bērnu savstarpējo attiecību izpausmes – gan pozitīvas, gan negatīvas - var pozitīvi korelēt ar dažu ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu biežāku regularitāti vai arī vispār neuzrādīt statistiski nozīmīgas korelācijas, kas, iespējams, saistīts gan ar adaptētās aptaujas uzbūves īpatnībām, gan ar citiem iespējamiem sajauktiem mainīgajiem, kas var ietekmēt pētījuma rezultātus. Tas norāda uz nepieciešamību dziļāk pētīt ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu lomu ģimenes funkcionēšanas kontekstā un bērnu savstarpējās attiecībās, apzinoties minētos ierobežojumus.

Atslēgas vārdi: bērns, brāļu/māsu attiecību kvalitāte, ģimenes kopīgas ikdienas aktivitātes.

ABSTRACT

The aim of this study was to determine the correlation between quality of *child relationship with a sibling* and *family routines* in family.

The study included 80 participants: 40 girls and 40 boys with their mothers. Children participated were from intact families, with a younger biological sibling aged not younger than 4.

The following methods were used in this paper: Sibling Relationship Questionnaire; (Furman & Fuhrmester, 1985) and Family Time and Routine index (McCubbin et al., 1996).

The study found that there is statistically significant correlation between the child's relationship with a sibling and family routines in a number of scales. There is a statistically significant positive correlation between sibling relationship's dimension Conflict and the regularity of Leaving/coming home routines, as well as there is a statistically significant positive correlation between sibling relationship's dimension Warmth and Couple routines' regularity. In addition, the study results revealed some statistically significant differences in children's assessments of his/her relationship with a sibling, depending on a gender of child-respondent, sibling dyad's age combination and gender combination.

The results obtained suggest that positive outcomes of sibling relationship do not always correlate positively, but in some cases reveal the opposite, i.e. negative correlation with regularity of family routines. That points to the need of examining the role of family routines in sibling relationship in a greater depth.

Key words: child, sibling relationship, family routines.

SATURS

Ievads.....	5
Teorētiskās pieejas brāļu/māsu attiecību izpētē.....	8
Brāļu/ māsu attiecību raksturotāji.....	10
Brāļu/ māsu attiecības un ar bērnu saistītie faktori.....	14
Bērna pozīcija ģimenē, vecums un dzimums.....	14
Bērna temperaments.....	16
Brāļu/ māsu attiecības un ar vecākiem saistītie faktori.....	18
Brāļu/ māsu savstarpējās attiecības un vecāku partnerattiecības.....	18
Vecāku-bērnu attiecību loma brāļu/māsu attiecībās.....	19
Ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes.....	21
Ģimenes ikdienas aktivitāšu definīcija un raksturojums.....	21
Ģimenes funkcionēšana.....	22
Ģimenes ikdienas aktivitāšu loma ģimenes funkcionēšanā un bērna dzīvē.....	23
Ģimenes ikdienas aktivitātes un brāļu/ māsu attiecības	25
Metode	26
Pētījuma dalībnieki.....	26
Instrumentārijs.....	26
Procedūra	30
Rezultāti	32
Diskusija	39
Secinājumi.....	43
Izmantotās literatūra un avoti.....	45

IEVADS

Izvēloties bakalaura darba tēmu, autore vispirms balstījās uz savu personisko interesi par pētamo jomu, jo ģimenē aug divi bērni, kā arī uz vēlmi turpināt un padziļināt izpēti, kas tika veikta kursa darbu ietvaros.

Izvēlētajai tēmai ir sociāla nozīme, jo, piemēram, raugoties uz 2010. gada Centrālās statistikas Pārvaldes datiem, var secināt, ka 52% no 2010. gadā Latvijā ģimenēs dzimušajiem bērniem nebija pirmie bērni ģimenē (LR statistikas pārvalde, 2011), kā arī Latvijas iedzīvotāju priekšstati par vēlamo bērnu skaitu ģimenē – 81% sieviešu un 76% vīriešu vēlētos divus vai vairāk bērnus (Putniņa, 2011). Šādi statistikas un pētījumu dati parāda, ka Latvijas iedzīvotāji veido lielas ģimenes, t.i. ģimenes ar vairākiem bērniem, un to bērnu skaits, kuri aug vai augs kopā ar brāļiem/māsām, ir ļoti iespaidīgs. No otras puses, funkcionālas vecāku-bērnu attiecības un veselīga ģimenes vide tiek uzskatītas par dažiem no galveniem faktoriem, kas ir saistīti ar brāļu/ māsu attiecību pozitīvo raksturu (Brody, 1998). Aplūkojot Latvijā veiktos pētījumus par bērnu savstarpējām attiecībām ģimenē un to saistību ar ģimenes procesiem, var secināt, ka mūsu valstī līdz šim ir maz pētītas ģimenes ar vairākiem bērniem. Sekojoši, dziļāka izpratne par brāļu/ māsu attiecībām bērībā un to saistību ar ģimenes funkcionēšanas dažādiem parametriem varētu veicināt labāku izpratni par šādu ģimeņu funkcionēšanas īpatnībām un, jo īpaši, tas palīdzētu noskaidrot šo īpatnību lomu brāļu/ māsu savstarpējās attiecībās, kas, savukārt, ir nozīmīgs faktors katra bērna kognitīvā, sociālajā un emocionālajā attīstībā (Howe & Ross, 1990, kā minēts Shumaker, Miller, Ortiz, & Deutsch, 2011; Bryant & Crockenberg, 1980; Howe et al., 2001; Milevsky, 2011, kā minēts Milevsky, Schlyechter, & Machlev, 2011).

Darba ietvaros tiek apskatītas dažādas teorētiskās pieejas brāļu/māsu attiecību izpētē, tādas kā piesaistes teorija (Boulbijs, 1998), Banduras sociālās iemācīšanas teorija (Bandura, 1977) un Festingera sociālās salīdzināšanas teorija (Festinger, 1954, kā minēts Wood, 1989), kā arī ģimenes sistēmas teorija (Minuhins, 1988, kā minēts Brody, 1998), kuras ietvaros mūsdienās ir pieņemts skatīties uz ģimenes procesiem.

Kā jau minēts, vecāku-bērnu attiecības un veselīga ģimenes vide tiek uzskatītas par vienu no galveniem faktoriem, kas ietekmē brāļu/ māsu attiecības. Brāļi/ māsas ir tendēti veidot pozitīvas, nekonfliktējošas attiecības ar jaunākiem brāļiem/ māsām, ja ģimenes funkcionēšana ir veselīga, t.i. vecākiem piemīt objektivitāte, ģimenes videi ir raksturīgas harmoniskas problēmu risināšanas diskusijas un tajā valda globāla pozitīva ģimenes funkcionēšanas procesu uztvere (Brody, Stoneman, & McCoy, 1992, kā minēts Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011).

Viens no ģimenes funkcionēšanas parametriem ir kopīgās ikdienas aktivitātes, kas tiek īstenotas ģimenes ietvaros. Bērnu audzināšanas literatūrā tiek rekomendēts ievest ģimenes dzīvē regulāras ikdienas aktivitātes, lai labāk palīdzētu bērniem tikt galā ar mainīgajām ikdienas prasībām, kā arī ar bērnu attīstību saistītās rekomendāciju vadlīnijas (Beam, 2000, Beck, 2002, Bell, 2001, Bempechat, 2000, Kennedy, 2001, Bredekamp & Rosegrant, 1992, kā minēts Churchill & Stoneman, 2004) nosaka, ka ģimenes ikdienas aktivitātes ir ļoti svarīgas bērniem (Rogoff, 1990), jo tās ļauj attīstīt saistības un piederības pie grupas izjūtu, kā arī sniedz komforta un drošības izjūtu (Brody & Flor, 1997; Fiese & Wamboldt, 2000). Turklāt, tās veicina stabilitātes un saliedētības izjūtu visiem ģimenes locekļiem, kā arī vispārīgu apmierinātību ar ģimenes dzīvi (Jensen, James, Boyce, & Hartnett, 1983). Savukārt ģimenes sistēmiskā teorija postulē, ka ģimenē notiekošie procesi ietekmē visus tās locekļus. Tā, piemēram, daudzi pētījumi apstiprina pozitīvas sakarības starp laulāto pāra attiecību un brāļu/māsu savstarpējo attiecību kvalitāti (Davies & Cummings, 1994; Grych & Fincham, 1990; Simons & Associates, 1996, kā minēts Conger, Stocker, & McGuire, 2009). Pētījumos noskaidrots, ka ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes var kalpot kā bērnu sociālās kompetences prognozētājs (Keltner, 1990, Sprunger, Boyce, & Gaines, 1985, Fiese, 2002, kā minēts Spagnola & Fiese, 2007). Tomēr nepieciešama turpmāka izpēte ar mērķi noskaidrot, kādā veidā ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes ir saistītas ar dažādiem bērna attīstības aspektiem (Churchill & Stoneman, 2004).

Pētījuma mērķis: Izpētīt bērnu savstarpējo attiecību veidošanās īpatnības ģimenē un tās ietekmējošos faktoros, kā arī ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu lomu plašākā ģimenes funkcionēšanas kontekstā, balstoties uz zinātnisko pētījumu analīzi, kā arī kvantitatīvi izpētīt gan iespējamās saistības starp bērna attiecību ar jaunāku brāli/ māsu kvalitāti un ģimenes kopīgajām ikdienas aktivitātēm, gan atšķirības bērnu savstarpējo attiecību novērtējumos atkarībā no bērna-respondenta dzimuma, bērnu diādes vecuma starpības un dzimuma kombinācijas.

Pētījuma jautājumi 1) Vai pastāv dzimumatšķirības bērnu novērtējumos par attiecību ar jaunāku brāli/ māsu? 2) Vai pastāv atšķirības bērnu savstarpējo attiecību novērtējumos atkarībā no bērnu diādes vecuma starpības? 3) Vai pastāv atšķirības bērnu savstarpējo attiecību novērtējumos atkarībā no bērnu diādes dzimuma kombinācijas? 4) Vai pastāv saistība starp ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu rādītājiem un bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu novērtējuma rādītājiem?

Pētījuma mainīgie lielumi: Bērnu savstarpējās attiecības ģimenē (angļu valodā - sibling relationship) un ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes (angļu valodā - family routines).

Pētījuma dalībnieki: Bērni vecumā no 10 – 13 gadiem un viņu vecāki. Anketas tiks piedāvātas gan bērnam, gan vienam no bērna vecākiem (mātei). Izlases veidošana notiek pēc brīvprātības principa, kopumā pētījumā piedalās 80 vecāki (mātes) un 80 bērni, kuriem ir jaunāks brālis vai māsa.

Procedūra: Respondentiem tika piedāvāts aizpildīt anketas bez laika ierobežojuma, individuāli. Bērni novērtēja attiecību ar savu jaunāku brāli/māsu kvalitāti un mātes – ģimenes ikdienas kopīgo aktivitāšu nozīmīgumu un regularitāti.

Pētījuma instrumentārijs:

- bērnu savstarpējo attiecību novērtēšanai - Brāļu/ māsu savstarpējo attiecību aptauja (Sibling Relationship Questionnaire; Furman & Fuhrmester, 1985);
- ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu nozīmīguma un regularitātes noteikšanai - Ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu indekss (Family Time and Routines Index; McCubbin et al., 1996).

Bakalaura darbā ir 25 lappuses teorētiskā materiāla, kas ir strukturēts sešās nodaļās. Kopējs darba apjoms – 49 lappuses. Izmantotās literatūras apjoms - 63 publikācijas.

TEORĒTISKĀS PIEEJAS BRĀĻU MĀSU ATTIECĪBU IZPĒTĒ

No vairākām teorijām, kas izskaidro brāļu/māsu attiecības un to lomu bērna attīstībā, ievērojama ir Boulbija (Bowlby) attīstītā piesaistes teorija (Bowlby, 1958). Boulbijs uzsvēra piesaistes ar primāro aprūpētāju - visbiežāk ar māti, vitālo svarīgumu bērna veiksmīgai attīstībai un apkārtējās vides izzināšanai. Turpmāk, viņa idejas tika paplašinātas un izskatītas kā piesaistes izveidošana ne tikai ar māti, bet arī ar citiem svarīgiem cilvēkiem bērna apkārtējā vidē. Boulbijs (Bowlby, 1973, kā minēts Whelan, 2003) pieļāva, ka bērna attiecības ar viņa brāļiem/māsām var pildīt aizvietojošu piesaistes funkciju gadījumā, ja primārais aprūpētājs ir zaudēts. Mērija Einsvorta (Mary Ainsworth, 1989, kā minēts Whelan, 2003) savā izveidotajā piesaistes attiecību shēmā ir iekļāvusi brāļu/māsu attiecības, jo, viņasprāt, viņu savstarpējā piesaiste tiek veicināta caur dalīto pieredzi, ko vienas ģimenes bērni piedzīvo savas ģimenes ietvaros. Stjuarts (Stewart, 1983, kā minēts Whelan, 2003), kā arī Teti un Ablards (Teti & Ablard, 1989) veica Einsvortas izveidoto eksperimentu Nepazīstamā situācijā, iekļaujot tajā vienu no vecākiem, kā arī brāļus un māsas. Abos eksperimentos tika noskaidrots, ka vecāka prombūtnes laikā vecākie brāļi vai māsa sāk uzvesties kā aprūpētāji attiecībā pret jaunāku brāli/ māsu. Stjuarts secināja, ka bērns izmanto vecāku brāli/ māsu kā „drošo pamatu” vides izzināšanai. Teti un Ablards atzīmēja, ka bērni, kuriem ir droša piesaiste vecākiem, uzrāda biežākas pozitīvas un retākas negatīvas uzvedības izpausmes attiecībā pret savu brāli/ māsu salīdzinājumā ar tiem bērniem, kuriem ir izveidojusies nedroša piesaiste. Arī citi piesaistes teorijas pārstāvji apgalvo, ka agrīnās attiecības ar piesaistes figūrām veido internalizētos modeļus, kas tiek pielietoti attiecībās ar citiem (Bretherton, 1985; Sroufe & Fleeson, 1986, kā minēts Lemery & Goldsmith, 2001).

Sociālās psiholoģijas ievirzes teorētiķi savukārt piedāvā izvērtēt brāļu/ māsu attiecības, izmantojot Festingera (Festinger) izveidoto sociālās salīdzināšanas teoriju (Festinger, 1954, kā minēts Wood, 1989), kura postulē, ka indivīds definē savu vērtību salīdzinājumā ar citiem sev līdzīgiem, jo tieši attiecībās ar brāļiem/māsām lielā mērā izpaužas sociālās salīdzināšanas fenomēns. Balstoties uz Banduras (Bandura) sociālās iemācīšanās teoriju, viņa sekotāji uzskata, ka bērni iemācās noteiktu uzvedību attiecībās ar vecākiem un brāļiem/māsām, un turpmāk pielieto šīs sociālās prasmes arī citās attiecībās, tādās kā draudzībā un attiecībās ar vienaudžiem (MacDonald & Parke, 1984; Parke, MacDonald, Beitel & Bhavnagri, 1988; Putallaz, 1987, kā minēts Lemery & Goldsmith, 2001).

Tomēr neviena no iepriekš minētajām teorijām atsevišķi nesniedz visaptverošu skaidrojumu brāļu/māsu attiecību specifikai, to iemesliem un sekām. Tādēļ mūsdienās, pētot brāļu/māsu attiecības, ir pieņemts skatīties uz tām ne tikai no minēto teoriju skatu punkta, bet

arī kontekstuālā modeļa ietvaros (Brody & Stoneman, 1987, 1990, kā minēts Brody, Stoneman, & McCoy, 1994), kas nozīmē, ka brāļu/māsu attiecības netiek aplūkotas izolēti no citiem ģimenes procesiem, bet visi procesi ģimenē tiek aplūkoti kopā, integrētā veidā. Saskaņā ar šo modeli emocionālajai kvalitātei, kura piemīt katra no vecākiem attiecībām ar bērnu, būtu jāveicina līdzīgu emocionālo kvalitāti arī attiecībās starp brāļiem/māsām. Šī hipotēze tika izvirzīta, balstoties uz piesaistes (Sroufe & Fleeson, 1986, kā minēts Brody, Stoneman, & McCoy, 1994) un sociālās iemācīšanās (MacDonald & Parke, 1984; Parke et al., 1988, kā minēts Brody, Stoneman, & McCoy, 1994) teoriju atziņām. Turklāt, pāreja no atsevišķiem ģimenes funkcionēšanas rādītājiem uz kopīgiem ģimenes procesiem, pētot brāļu/māsu attiecības, lielā mērā saistāma arī ar ģimenes sistēmas teoriju (Minuchin, 1988, kā minēts Brody, 1998) kā turpmāko teorētisko ceļvedi ģimenes psiholoģijā. Saskaņā ar šo teoriju ģimene funkcionē kā viens veselums, tās locekļi veido trīs interaktīvas, savstarpēji saistītas apakšsistēmas (laulātie, vecāki-bērni, brāļi/ māšas), un uzvedība vienā no apakšsistēmām ietekmē visas pārējās.

BRĀĻU/ MĀSU ATTIECĪBU RAKSTUROTĀJI

Brāļu/ māsu attiecības ir bieži raksturojamas kā „emocionāli ambivalentas” (Bedford, 1989a; Deater-Deckard, Dunn, & Lussier, 2002, kā minēts Finzi-Dottan & Cohen, 2011), jo bērnu ikdienas mijiedarbībai piemīt gan pozitīvs, gan negatīvs raksturs (Dunn, 1993, kā minēts Tucker & Updegraff, 2009). Runājot par attiecību negācijām, piemēram, pētījumos ir noskaidrots, ka brāļu/ māsu savstarpējās nesaskaņas ir viena no biežākām un pastāvīgām problēmām, ko norāda vecāki saistībā ar saviem bērniem (Clifford, 1959, Kelly, & Main, 1979, kā minēts Brody, 1998), bieži bērnu konflikti ir īpaši raksturīgi agrīnās un vidējās (līdz 12 g.v.) bērnības posmiem, un bieži tie nav viegli atrisināmi (Howe, Rinaldi, Jennings, & Petrakos, 2002; Siddiqui & Ross, 1999, kā minēts Howe & Recchia, 2009), kā arī fiziskā agresija starp bērniem ir visizplatītākā agresijas forma ģimenē (Eriksen & Jensen, 2009, kā minēts Ensor, Marks, Jacobs, & Hughes, 2010).

Pētot brāļu/ māsu attiecības, pētnieku uzmanība tiek fokusēta uz divām galvenajām bērnu savstarpējo attiecību dimensijām - sirsnīgumu un naidīgumu. Tā pamatā ir Makgaiera (McGuire) un viņa kolēģu (McGuire, McHale, & Updegraff, 1996, kā minēts Shumaker et al., 2011) izstrādātā brāļu/māsu attiecību tipoloģija, kurā tiek izdalīti 4 attiecību tipi: emocionāli intensīvās attiecības (augsts sirsnīguma un augsts naidīguma līmenis), naidīgās attiecības (zems sirsnīguma un augsts naidīguma līmenis), harmoniskās attiecības (augsts sirsnīguma un zems naidīguma līmenis), neiesaistītās attiecības (zems sirsnīguma un zems naidīguma līmenis). Šī tipoloģijas sistēma skaidri diferencē bērnus, kuri attiecībās ar brāļiem/ māsām jūtas apmierināti vai neapmierināti (McGuire, McHale, & Updegraff, 1996; Sheehan, Darlington, Noller, & Feeney, 2004, kā minēts Shumaker et al., 2011). Turpmākie pētījumi atklāja, ka harmoniskās brāļu/māsu attiecības ir saistītas ar bērnu maksimālo psiholoģisko labklājību, bet emocionāli intensīvas attiecības savukārt saistītas ar viszemāko psiholoģiskās labklājības līmeni (Sherman, Lansford, & Volling, 2006, kā minēts Shumaker et al., 2011). Tomēr, ir svarīgi atcerēties, ka, vērtējot brāļu/ māsu attiecību lomu bērna psiho-sociālajā attīstībā, ir jāņem vērā abas augstāk minētās dimensijas, jo realitātē nemedz būt ideālas attiecības bez konfliktiem. Sekojoši, tiek uzskatīts, ka ne pārāk nopietni konflikti brāļu/ māsu sirsnīgu attiecību kontekstā, nenoliedzami sniedz labumu bērnu attīstībai, pat to bērnu attīstībai, kuri uzskatāmi par riska grupas bērniem attiecībā uz dažādām uzvedības problēmām, jo konflikti palīdz iemācīties efektīvi risināt problēmsituācijas. Turpretī, šādi konflikti starp bērniem, kuriem ir zems sirsnīguma līmenis attiecībās, ved pie cita iznākuma, piemēram, veicina problēmas komunikācijā ar vienaudžiem (Volling & Blandon, 2003).

Cita pētītā brāļu/ māsu attiecību kategoriju klasifikācija, kura ieguvusi atzinību zinātnieku aprindās, ir cieši saistīta ar augstāk minētajām dimensijām un iekļauj sekojošas brāļu un māsu uzvedību raksturojošas kategorijas: 1) emocionālā tuvība/atbalsts, 2) konflikts, 3) sāncensība, un 4) statuss/vara (Hetherington & Clingempeel, 1992; Stocker & McHale, 1992, kā minēts Volling & Blandon, 2003; Furman & Buhrmester, 1985). Emocionālā tuvība/ atbalsts iekļauj sevī tādas savstarpējo attiecību kategorijas, kā intimitāte, prosociālā uzvedība, biedriskums, apbrīns, rūpes, uztvertā līdzība un pieķeršanās. Konflikts izpaužas tādās kategorijās, kā strīdi, antagonisms, konkurence un bērnu uztvertais favorītisms no vecāku puses (Furman & Buhrmester, 1985). Konfliktiem starp brāļiem/ māsām ir īpaši nozīmīga loma bērnu attiecībās, jo tie ir biežāki un intensīvāki nekā konflikti jebkurās citās attiecībās (Bryant, 1992; Dunn & McGuire, 1990, kā minēts McGuire, Manke, Eftekhari, & Dunn, 2000), un ļoti raksturīgi brāļiem/ māsām visā bērnības posmā līdz pat jaunības sasniegšanai (Vandell & Baily, 1992, kā minēts McGuire et al., 2000). Līdz ar to, pētīt brāļu/ māsu konfliktu specifiku ir svarīgi, lai noskaidrotu, kad naidīguma izpausmes ir daļa no normatīvajām bērnu attiecībām (Bryant, 1982, kā minēts McGuire et al., 2000) un kalpo bērna sociālās izpratnes attīstībai (Dunn, 1995, kā minēts Piotrowski, 1999), un kad tās kļūst par nopietnu pamatu bērnu agresijas attīstībai (Patterson, 1986, kā minēts McGuire et al., 2000). Īpaša pētnieku interese bērnu konfliktu jomā tiek pievērsta konfliktu veidiem. Konflikti var būt konstruktīvi vai destruktīvi (Vandell & Bailey, 1992; Piotrowski, 1998, kā minēts Piotrowski, 1999). Destruktīvais konflikta veids salīdzinot ar konstruktīvo veidu ir raksturojams kā ilgāks, emocionāli intensīvāks, ar neproduktīvu un potenciāli nelabvēlīgu tālākām attiecībām konflikta atrisināšanas stratēģiju, kā arī parasti vismaz vienas puses neapmierinātību veicinošs, atrisinot situāciju. Precizējot konflikta atrisināšanas stratēģijas būtību, var minēt, ka ir izdalītas četras pamata stratēģijas (DeHart, 1999, kā minēts Howe, Fiorentino, & Garipey, 2003): (1) destruktīva (piem., piespiešana, fiziskā vai verbāla agresija) (2) konstruktīva (piem., pārrunas, kompromiss), (3) pasīvi noraidoša (piem., uzmanības novēršana, ignorēšana), un (4) paļaušanās uz vecākiem.

Sāncensība ir izteikta ne visās bērnu savstarpējās attiecībās, bet tieši brāļu un māsu attiecībās, jo bērni ģimenē dala savu vecāku uzmanību un resursus (Sulloway, 1996, kā minēts Shumaker et al., 2011), un viņu uzskati par to, kuru no viņiem vecāki vairāk novērtē, veicina sāncensības parādīšanos (Furman & Buhrmester, 1985), kaut arī paši bērni salīdzinoši reti norāda uz to, kā uz konflikta iemeslu. Piemēram, vienā pētījumā, novērtējot savu ar brāļiem/ māsām konfliktu priekšmetu, tikai 9% bērnu (gan vecāki, gan jaunāki) minēja, ka konkurence par vecāku mīlestību un uzmanību bija konflikta iemesls, un tas maz izskaidro, kāpēc vecāku atšķirīga attieksme pret saviem bērniem, būdama primārais iemesls bērnu

savstarpējai konkurencei, ir saistīta ar tik daudzām bērnu (attīstības) problēmām (Dunn, Stocker, & Plomin, 1990a; McHale & Gamble, 1989; McGuire, Dunn, & Plomin, 1995, kā minēts McGuire et al., 2000). Iespējams, ka bērni ne vienmēr spēj atpazīt vecāku atšķirīgo attieksmi, vai arī viena vecāka atšķirīga attieksme tiek kompensēta ar otra vecāka attieksmi (McHale, Crouter, McGuire, & Updegraff, 1996, kā minēts McGuire et al., 2000), kā arī bērni ne vienmēr māc atpazīt vai verbalizēt patiesu konfliktu iemeslu, bet norāda tikai uz konkrēta konflikta ārējo iemeslu, nenojaušot, ka to pamatā ir konkurence par vecāku mīlestību un uzmanību (Bank & Kahn, 1982, kā minēts McGuire et al., 2000).

Statuss/ vara pēc Furmana un Burmestera izstrādātās tipoloģijas iekļauj ne tikai dominanci, bet arī pozitīvas izpausmes - apbrīnu un rūpes. Tā ciešā mērā ir saistīta ar bērnu attiecību asimetriju, jo brāļu/ māsu attiecībās parasti ir novērojama zināma gadu starpība, kas nozīmē dažādu bērnu fizisko un psiholoģisko briedumu, līdz ar to bērni atrodas nevienlīdzīgās pozīcijās. To apstiprina arī Širlijas Makgairas (Shirley McGuire) un viņas kolēģu pētījuma rezultāti, kur gan jaunāki, gan vecāki bērni parasti nosauca vecāko no bērniem kā tipisku uzvarētāju konfliktos (McGuire et al., 2000). Turklāt, tas fakts, ka jaunāki bērni augot pakāpeniski iegūst augstāku statusu/ varu, vēl automātiski nenozīmē, ka viņi pietuvojas vai apsteidz vecākos brāļus/ māsas uzvarēto konfliktu skaitā.

Pētījumos tiek akcentēts, ka augstāk minētajās 4 kategorijās saistības pastāv tikai starp konfliktu un sāncensību, jo vecāku atšķirīga attieksme, kas ir pamatā sāncensībai, veicina antagonismu un konfliktēšanu bērnu starpā, kā arī otrādi – bieži bērnu konflikti noved pie tā, ka vecākiem ir grūtāk ievērot taisnīgumu attiecībā pret saviem bērniem (Furman & Buhrmester, 1985). Turpretī, tādas kategorijas, kā emocionālā tuvība/ atbalsts un konflikts nepavisam nav saistītas savā starpā, un šādi tiek atbalstīta pētnieku hipotēze, ka pozitīvas un negatīvas bērnu attiecību kategorijas nav vienas un tās pašas dimensijas prētējie poli (Shaver et al., in press, kā minēts Furman & Buhrmester, 1985). Piemēram, daži bērni, kuru starpā nav augsta emocionālā tuvība, var īpaši bieži cīnīties un konfliktēt viens ar otru, bet citi bērni tādā pašā situācijā var izvairīties viens no otra, šādi novedot savstarpējo konfliktu skaitu līdz minimumam. Kā arī gadījumā ar augstu emocionālo tuvību bērnu savstarpējo konfliktu intensitāte un biežums var būt liels, jo bērni, kuriem ir ciešas un tuvas attiecības, piedzīvo daudz vairāk gan negatīvu, gan pozitīvu situāciju saskarsmē ar brāļiem/ māsām. Emocionālā tuvība un konflikts nav saistītas arī ar statusu/varu, jo neskatoties uz to, ka jaunākiem bērniem mēdz veidoties īpašais statuss attiecībās ar vecākiem bērniem, kas varētu veicināt gan zemāku emocionālās tuvības līmeni, gan biežāku neapmierinātību un konfliktus, tomēr abi bērni bieži apzinas varas atšķirības, kas izriet no vecuma starpības, un tas visu noliek „savā vietā”.

Rezumējot par brāļu/ māsu attiecību raksturotājiem, būtu jāakcentē, ka novērtējot bērnu attiecību kvalitāti, ir jāņem vērā visas četras minētās attiecību dimensijas, kā arī veicot secinājumus, būtu vēlams skatīties uz dimensijām longitudināli un no visām – gan katra no vecākiem, gan katra bērna – perspektīvām.

BRĀĻU/ MĀSU ATTIECĪBAS UN AR BĒRNU SAISTĪTIE FAKTORI

Šajā nodaļā tiks apskatīti ar bērna raksturojumu saistītie faktori, kas var ietekmēt brāļu un māsu savstarpējās attiecības: bērna pozīcija ģimenes struktūrā, tai skaitā arī bērna vecums un dzimums, kā arī bērna temperaments.

Bērna pozīcija ģimenē, vecums un dzimums

Ir veikti pētījumi, kuri apstiprina, ka bērnu subjektīva un objektīva pieredze ģimenes ietvaros ir saistāma ar strukturāliem parametriem, t.i. bērnu skaitu ģimenē, bērna dzimšanas pozīciju, vecuma un dzimuma starpību starp bērniem (Hoffman, 1991). Tomēr, zinātniskajā literatūrā pastāv diezgan pretrunīgas atziņas par to, kā bērna statuss un pozīcija ģimenē ietekmē viņa attīstību (Dunn, 1983).

Viens no skatu punktiem uz brāļu/ māsu attiecību ietekmējošiem faktoriem ir pētījumi, kuros tiek salīdzinātas vecāku-bērnu attiecības lielās un mazās ģimenēs. Piemēram, ir atklāts, ka ģimenes locekļu skaits ir negatīvi saistīts ar vecāku individuāli katram bērnam veltītās uzmanības daudzumu (Lewis and Feiring, 1982, kā minēts Bornstein, 2002), kā arī pastāv pretējā sakarība starp bērnu skaitu ģimenē un vecāku sirsnīgumu pret bērniem (Richter et al., 1997, kā minēts Taanila, Ebeling, Kotimaa, Moilanen, & Jarvelin, 2004). Veicot aptuveni 20 pētījumu meta-analīzi, pētnieki Falbo un Polits (Falbo & Polit, 1987, kā minēts Bornstein, 2002) ir noskaidrojuši, ka vienīgajiem bērniem ģimenē mēdz veidoties pozitīvākas attiecības ar saviem vecākiem. Tomēr vienā citā skandināvu zinātnieku pētījumā ir atklāts, ka liela ģimene nav riska faktors bērna attiecību kvalitātei ar vecākiem, pie nosacījuma, ka tā nav sociāli nelabvēlīga ģimene (Taanila et al., 2004).

Ir veikti daudzi pētījumi saistībā ar bērna dzimšanas pozīciju un tās ietekmi gan uz pašu bērnu, gan uz vecāku attieksmi pret bērnu, gan uz bērna attiecībām ar brāļiem/ māsām. Tā, piemēram, noskaidrots, ka vecāki jūtas nepieredzējuši un mēdz būt pārlietu satraukti par savu pirmdzimto (Eisenman, 1992, kā minēts Luoma, Puura, Tamminen, Kaukonen, Piha, Räsänen, Kumpulainen, Moilanen, Koivisto, & Almqvist, 1999). Tas savukārt var radīt bērnam izteiktāku trauksmainību un bailīgumu salīdzinājumā ar vēlāk dzimušajiem bērniem. No otras puses, pirmdzimtais pilnībā saņem savu vecāku nedalīto uzmanību un parasti arī vislielākās vecāku prasības un ekspektācijas, kas var ietekmēt to, ka šādi bērni ir vairāk intelektuāli orientēti (Eisenman, 1992, kā minēts Luoma et al., 1999), kā arī izskaidro tādu faktu, ka lielākoties vecāki uztver savu vecāko bērnu kā vairāk problemātisku, nekā jaunāko bērnu (Luoma et al., 1999).

Pēc otrā bērna piedzimšanas mātes mazāk kontaktējas ar savu pirmdzimto, t.i. mazāk runājas un spēlējas ar to, kā arī retāk kļūst par kontaktēšanas iniciatorēm (Dunn and Kendrick, 1980, kā minēts Bornstein, 2002). Pēc otrā bērna piedzimšanas mātes un pirmdzimtā bērna mijiedarbībā ir jūtamas neitrālākas emocijas un mazāk emocionālās tuvības nekā pirms otrā bērna piedzimšanas, ir vairāk konflikta situāciju, tomēr visam minētajam var būt pārejošs raksturs (Baydar, Greek, & Brooks-Gunn, 1997, kā minēts Bornstein, 2002).

Jaunāka brāļa/ māsas ienākšana ģimenē ietekmē ne tikai vecāku attieksmi pret vecāko bērnu, bet arī paša bērna uzvedību. Pētījumā, kuru veica pētniece Džudija Danna (Judy Dunn) ar kolēģiem (Dunn, Kendrick, & MacNamee, 1981, kā minēts Luoma et al., 1999), lielākā daļa pirmdzimto pēc otrā bērna piedzimšanas demonstrēja izmaiņas uzvedībā, t.i. uzrādīja negatīvāku uzvedību mijiedarbībā ar māti – šādas problēmas bija īpaši raksturīgas pirmsskolniekiem un īpaši zēniem, un šo uzvedību var izskaidrot ar centieniem atgriezt sev vecāku uzmanību (Stewart, 1991, kā minēts Bornstein, 2002). Tomēr, gandrīz pusei no bērniem tika novērota arī vairāk nobriedusi uzvedība, piemēram, tie bija kļuvuši patstāvīgāki attiecībā uz ēšanu (Dunn, Kendrick, & MacNamee, 1981, kā minēts Luoma et al., 1999).

Brāļu/ māsu dzimuma atšķirības un vecuma starpība, un to ietekme uz savstarpējām attiecībām atklāj pretrunīgas tendences (Yu & Gamble, 2008). Tā, piemēram, daži pētnieki ziņo par agresīvāku uzvedību vienāda dzimuma bērnu attiecībās (Minnet et al., 1983, kā minēts Yu & Gamble, 2008), kamēr citi pētījumi atklāj, ka šādām attiecībām raksturīga lielāka tuvība, pieķeršanās un biedriskums (Buhrmester 1992; Kier & Lewis, 1998, kā minēts Yu & Gamble, 2008), īpaši ja vecuma starpība nav liela (Furman & Buhrmester, 1985). Kaut gan ir novērota arī prētējā tendence – t.i., zemāka emocionālā tuvība un biežāki konflikti, ja tie ir dažāda dzimuma bērni ar nelielu vecuma starpību. Savukārt, neseno veikto pētījumu rezultāti rāda, ka brāļu/ māsu attiecību kvalitātei nav praktiski nekādas saistības ar bērnu dzimumiem (Martin & Ross, 2005; Stauffacher & DeHart, 2006), izņemot vienīgi pirmsskolas vecuma bērnu attiecības ģimenē (Martin & Ross, 2005). Runājot par vecuma atšķirībām, vienas ģimenes bērni ar vecuma starpību ne lielāku par 3 gadiem, parasti veido tuvākas attiecības salīdzinājumā ar bērniem, kuru vecuma starpība ir lielāka (Bank & Kahn, 1997, kā minēts Shumaker et al., 2011), kā arī tiem ir rakturīga izteiktāka sāncensība savā starpā (Furman & Buhrmester, 1985). Turpretī, lielāka vecuma starpība veicina to, ka vecākie bērni gan vairāk rūpējas, gan izrāda dominanci pret saviem jaunākajiem brāļiem un māsām (Furman & Buhrmester, 1985).

Interesanti, ka viena dzimuma bērni ar mazu vecuma starpību saņem lielāku atbalstu no vecāku puses, nekā dažāda dzimuma bērni ar lielu vecuma starpību (Branje et al., 2004; Tucker, Barber, & Eccles, 1997, kā minēts Tucker & Updegraff, 2009). Vecākas māsas

izteiktāk demonstrē rūpes par saviem brāļiem/ māsām (Burton, 2007, kā minēts Tucker & Updegraff, 2009) un prosociālo uzvedību (Kier & Lewis, 1998, kā minēts Yu & Gamble, 2008), vecākie brāļi vairāk izrāda fizisko agresiju attiecībā pret jaunākiem brāļiem/ māsām (Ostrov et al. 2006, kā minēts Yu & Gamble, 2008).

Bērna temperaments

Neskatoties uz to, ka brāļi un māsas ir ģenētiski līdzīgi, vienas ģimenes bērni var būt ar atšķirīgu temperamentu un personības īpašībām (Plomin 1986; Rowe & Plomin, 1981, kā minēts Brody, 1998). Temperamentu var definēt, kā indivīda uzvedības stilu, reaģējot uz vides ietekmi. Tas ir ģenētiski nosacīts, attīstās agrīni un ar salīdzinoši nelielām izmaiņām pastāv visas dzīves garumā (Buss & Plomin 1986, Lerner et al., 1986, Matheny et al., 1987, kā minēts Brody, 1998).

Temperamenta pētnieku īpašu interesi izraisa bērni, kuri uzrāda augstu aktivitāti, emocionālo intensitāti un zemu emociju regulāciju, jeb tā saucamie „grūtā temperamenta” bērni (Brody, 1998). Tika izvirzīta hipotēze, ka šāda temperamenta konfigurācija pozitīvi korelē ar biežāku konfliktēšanu un retākām pozitīvām izpausmēm brāļu/ māsu attiecībās. Atbalstot šo hipotēzi, daudzi pētnieki ir atklājuši, ka bērni ar izteikti aktīvu un emocionāli intensīvu, jeb tā saucamo „grūto” temperamentu, piedzīvo daudz vairāk konfliktu situāciju brāļu/ māsu attiecībās, nekā bērni ar mazāk aktīvu temperamentu (Mash & Johnson, 1983, kā minēts Brody, 1998).

Pastāv divas hipotēzes, kādā veidā sakarības ir novērojamas starp temperamentu un brāļu/ māsu attiecībām - tā ir „nesaskaņotības” hipotēze un „bufera” hipotēze (Lemery & Goldsmith, 2001). Atbilstoši pirmajai hipotēzei temperamentu atšķirība, vai nesaskaņotība bērnu temperamentos rada pamatu konfliktiem, un šo hipotēzi apstiprina Mana (Munn) un Dannas pētījums, kurā tika izvērtētas 3-gadīgu un viņu vecāku brāļu/ māsu attiecības ģimenē (Munn & Dunn, 1989, kā minēts Lemery & Goldsmith, 2001), kā arī vairāku citu pētījumu rezultāti (Brody, Stoneman, & McCoy, 1994; Lemery & Goldsmith, 2001). Atbilstoši „bufera” hipotēzei, kuru izvirzīja Brodijs (Brody) ar kolēģiem (Brody et al., 1987, kā minēts Brody, 1998), pat ja ir novērojama temperamentu atšķirība, „viegla” temperamenta bērns (t.i. ar zemu aktivitāti un/vai augstu emociju regulāciju) var pasargāt attiecības no naidīguma un konfliktiem. Stonmanas (Stoneman) un Brodija pētījums sniedz zināmu atbalstu šai hipotēzei, jo tika noskaidrots, ka attiecībās ar grūta temperamenta jaunākiem bērniem parasta temperamenta vecākie brāļi/ māsas mēdz uzvesties kā moderatori konfliktsituācijās (Stoneman & Brody, 1993, kā minēts Lemery & Goldsmith, 2001). Turklāt, atbalstu šai hipotēzei sniedz vēl viens pētījums, kurā ir atklāts, ka vecāka brāļa/ māsu kautrība korelē ar

mazāk konkurējošām un kontrolējošām bērnu savstarpējām attiecībām ģimenē (Stocker, Dunn, & Plomin, 1989, kā minēts Lemery & Goldsmith, 2001). Tomēr, pretēji „bufera” hipotēzei konfliktsituāciju moderācija nenotiek, ja „grūtais” temperaments ir novērojams vecākam bērnam un „vieglais” – jaunākam, kas ir saistīts, acīmredzot, ar to, ka vecāki bērni dominē attiecībās un līdz ar to vairāk nosaka attiecību emocionālo toni (Brody, Stoneman, & Gauger, 1996).

Secinot par temperamenta ietekmi uz brāļu/ māsu attiecībām, var teikt, ka atbilstoši Rotbartas un Ahadija (Rothbart & Ahadi, 1994) temperamenta modelim, bērnam attīstoties temperamenta dimensijas nepaliek nemainīgas, jo līdz ar ievērojamāku dzīves pieredzi un psiholoģisko nobriešanu tiek apgūtas arvien sarežģītākas emociju regulācijas prasmes. Sekojoši, augot lielākiem, ne visiem bērniem ar grūto temperamentu obligāti būs raksturīgas konfliktējošas brāļu/ māsu attiecības (Brody, Stoneman, & Gauger, 1996).

Rezumējot, var secināt, ka visi nodaļā minētie ar bērna raksturojumu saistītie faktori ietekmē gan to, kādā veidā bērni komunicē un veido attiecības savā starpā, gan vecāku attieksmi pret bērniem.

BRĀĻU/ MĀSU ATTIECĪBAS UN AR VECĀKIEM SAISTĪTIE FAKTORI

Šajā nodaļā tiks apskatītas vecāku partnerattiecības un vecāku-bērnu savstarpējās attiecības ģimenes ietvaros, kuras tiek uzskatītas par svarīgiem faktoriem, kas ietekmē brāļu un māsu savstarpējās attiecības, kaut arī to ietekme uz bērnu savstarpējām attiecībām abos gadījumos izpaužas netiešā veidā (Hakvoort, Bos, Van Balen, & Hermanns, 2010; Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011).

Brāļu/ māsu savstarpējās attiecības un vecāku partnerattiecības

Problēmas vecāku savstarpējās partnerattiecībās var ietekmēt katra bērna uzvedību, līdz ar to ietekmēt brāļu/ māsu attiecības, un, kā jau minēts augstāk, tas īpaši tiek uzsvērts ģimenes sistēmas teorijas ietvaros, kas paredz, ka uzvedība vienā no apakšsistēmām atspoguļojas un ietekmē otru. Daudzi pētījumi apstiprina sakarības starp laulāto partnerattiecību un bērnu savstarpējo attiecību kvalitāti (Davies & Cummings, 1994; Grych & Fincham, 1990; Simons & Associates, 1996, kā minēts Conger, Stocker, & McGuire, 2009). Konflikts starp vecākiem var ietekmēt bērnu savstarpējās attiecības arī tādejādi, ka redzot vecāku naidīgu komunikāciju, bērni var atdarināt to, pieļaujot, ka šāda uzvedība ir akceptējama arī viņu attiecībās. Saskaņā ar šo atziņu bērni, kuri dzīvo ar konfliktējošiem vecākiem, daudz biežāk piedzīvo konfliktējošas attiecības savā starpā (Brody, Stoneman, McCoy, & Forehand, 1992; Conger & Conger, 1996; Stocker & Youngblade, 1999, kā minēts Conger, Stocker, & McGuire, 2009), turklāt, minētais novērojums attiecās arī uz šķirtajām ģimenēm (MacKinnon, 1989, kā minēts Conger, Stocker, & McGuire, 2009).

Tomēr, nebūtu korekti teikt, ka partnerattiecību problēmas būtu tiešā veidā saistītas ar bērnu attiecību problēmām. Pētnieki ir vienprātis, ka vecāku savstarpējās attiecības pastarpināti ietekmē bērnus, jo mainās vecāku-bērnu attiecības (Hakvoort, Bos, Van Balen, & Hermanns, 2010), kaut arī vairākos pētījumos ir atklāts, ka saistības starp laulāto attiecību kvalitāti un tēva-bērna attiecībām ir daudz skaidrākas, nekā starp laulāto attiecību kvalitāti un mātes-bērna attiecībām (Belsky, Youngblade, Rovine, & Volling, 1991; Kerig et al., 1993, kā minēts Hakvoort et al., 2010). Naidīgumam un niknumam starp vecākiem ir tieša saistība ar pozitīvo emociju zemo līmeni un negatīvo emociju augsto līmeni vecāku-bērnu attiecībās, kas, savukārt, veicina lielāku negativitāti un mazāku pozitivitāti bērnu savstarpējās attiecībās (Amato & Afifi, 2006; Dunn, O'Connor, & Cheng, 2005; Gerard, Krishnakumar, & Buehler, 2006; Kerig, Cowan, & Cowan, 1993, Vandewater & Lansford, 1998, kā minēts Hakvoort et al., 2010), turpretī, vecāku apmierinātība ar savstarpējām attiecībām ir saistīta ar pozitīvākām vecāku-bērnu attiecībām (Fauchier & Margolin, 2004, kā minēts Hakvoort et al., 2010).

Savas emocionālās intensitātes dēļ konflikts partnerattiecībās var veicināt atšķirīgu vecāku attieksmi pret bērniem, kā arī tas rada iespēju aliances izveidošanai starp kādu no vecākiem un bērniem, līdz ar to vēl vairāk var pastiprināt vecāku atšķirīgo attieksmi pret bērniem (Minuchin, 1985). Interesanti, ka dažreiz vecāki brāļi vai māsas atbild uz dusmām starp vecākiem ar pastiprinātām rūpēm un izteiktāku prosociālo uzvedību attiecībā pret saviem jaunākiem brāļiem un māsām (Cummings & Smith, 1989; Hetherington, 1989; Jenkins et al., 1989, kā minēts Brody, 1998).

Vecāku-bērnu attiecību loma brāļu/māsu attiecībās

Kā jau minēts iepriekš, vecāku-bērnu attiecībām un veselīgai ģimenes videi ir svarīga loma brāļu/ māsu attiecībās. Viens no atklājumiem, kas ir vairākkārt apstiprināts dažādos pētījumos vecāku un brāļu/ māsu attiecību jomā, ir tas, ka mātes-bērna attiecību kvalitāte ir brāļu/ māsu savstarpējo attiecību nozīmīgs prognozētājs (Kramer & Kowal, 2005, kā minēts Shumaker et al., 2011). Daudzos pētījumos par audzināšanu parādās apliecinājumi tam, ka ne tikai mātes, bet arī tēva pielietojamām audzināšanas metodēm ir ietekme uz bērnu (Lamb, 1986; Marsiglio, Amato, Day, & Lamb, 2000; Pleck, 2007, kā minēts Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011). Kaut gan teorētiskais pamats par vecāku audzināšanas prakses saistību ar brāļu/ māsu attiecību kvalitāti sakņojas piesaistes teorijā, un, sekojoši, tiek uzsverts, ka mātes-bērna piesaistes tipam ir primārā loma brāļu/māšu attiecībās - tā, piemēram, bērni ar nedrošu piesaisti mātei biežāk izjūt naidīgumu pret brāļiem/māsām (Teti & Ablard, 1989), pašreizējo pētījumu secinājumi saskan ar uzskatu, kas atbalsta multiplo attiecību modeļus, iekļaujot tajos vairākas piesaistes figūras, tajā skaitā arī tēvu (Lewis, 2007, kā minēts Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011).

Pētnieki ir vienprātis, ka vecāku-bērnu pozitīvākas attiecības ir saistītas ar pozitīvākām bērnu attiecībām ģimenē, t.i. ar šo attiecību pozitīvajām emocijām un bērnu prosociālo uzvedību attiecībā vienam uz otru. Līdzīgi tam, negatīvas attiecības starp vecākiem un bērniem, t.i. negatīvas emocijas, pārlietu kontrolēšana un iejaukšanās ir saistāmas ar lielāku agresivitāti un paš aizsardzību bērnu savstarpējās attiecībās (Brody et al., 1986, 1987b, 1992a,c, 1994a,b, 1996b; Dunn & Kendrick, 1982; Hetherington, 1988; Howe, 1986; Stewart et al., 1987; Stocker et al., 1989, kā minēts Brody, 1998).

Bērnu audzināšana un tās sekas bērna attīstībai tradicionāli balstās uz diviem pamata audzināšanas komponentiem - vecāku prasīgums un vecāku atsaucīgums (Maccoby & Martin, 1983; Baumrind, 1989, 1991, kā minēts Martinez & Garcia, 2007). Prasīgums nozīmē, cik lielā mērā vecāki kontrolē, uzrauga un disciplinē savus bērnus. Atsaucīgums

izpaužas kā vecāku emocionālā saikne ar bērnu, pieņemšana un atbalsts no vecāku puses un vēlme un gatavība komunicēt ar bērnu.

Balstoties uz šo komponentu kombinācijām sākotnēji Baumrinda (Baumrind) izdalīja trīs audzināšanas stilu tipus (Baumrind, 1966), kuros īpaši tika akcentēts kontroles komponents: autoritārais, autoritatīvais un visatļaujošais, bet vēlāk visatļaujošais audzināšanas stils tika iedalīts nevērīgajā vai iecietīgajā, atkarībā no tā, cik lielā mērā vecākiem piemīt emocionālais atsaucīgums (Maccoby & Martin, 1983; Baumrind, 1991, kā minēts Martinez & Garcia, 2007). Vairākos pētījumos tika izpētīti vecāku audzināšanas stili saistībā ar brāļu/māsu attiecību dažādiem aspektiem. Autoritatīvo un visatļaujošo iecietīgo vecāku bērni uzrāda lielāku emocionālo tuvību un atbalstu savstarpējās attiecībās ar brāļiem/māsām, nekā autoritāro un visatļaujošo nevērīgo vecāku bērni, kā arī ir noskaidrots, ka autoritatīvais audzināšanas stils palīdz veicināt bērna socioemocionālo attīstību, un, tā rezultātā, pastarpināti veicina arī pozitīvas brāļu/māsu attiecības (Steinberg et al., 1989, 1994, kā minēts Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011). Audzināšana, kas balstās uz sirsnīguma, striktās, bet bez represīvām metodēm disciplīnas un konsekvences prasībās, tiek asociēta ar ciešākām brāļu/māsu attiecībām (Brody et al., 1992; Seginer, 1998; Teti & Ablard, 1989, kā minēts Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011).

Salīdzinājumā ar neiesaistīto vai veicinošo bērna audzināšanu no mātes puses, 3 gadu vecu bērnu pārlietu kontrolējoša un uzbāzīga audzināšana prognozē vairāk konfliktu un agresijas izpausmju šiem bērniem 6 gadu vecumā (Volling & Belsky, 1992). Līdzīgi, Brodijs ar kolēģiem (Brody et al. 1996, kā minēts Lemery & Goldsmith, 2001) arī ir noskaidrojuši, ka nosodošā un ierobežojošā audzināšana no mātes puses ir saistīta ar naidīgām brāļu/māsu attiecībām.

Interesanti, ka viena pētījuma rezultāti liecina par to, ka autoritārā audzināšana, par kuru ziņojuši mazo bērnu vecāki, nekorelēja ar brāļu/māsu attiecību kvalitāti, kuru pētnieki novēroja (Kramer & Baron, 1995).

Rezumējot, var secināt, ka abi nodaļā minētie, ar vecāku uzvedību saistītie aspekti ir svarīgi faktori ģimenes funkcionēšanas kontekstā un spēj manāmi ietekmēt bērnu savstarpējās attiecības ģimenē.

ĢIMENES KOPIĢĀS IKDIENAS AKTIVITĀTES

Šajā nodaļā tiek aplūkotas ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu jēdziena būtība, raksturojums un funkcijas ģimenes funkcionēšanas kontekstā.

Ģimenes ikdienas aktivitāšu definīcija un raksturojums

Pastāv vairākas definīcijas jēdzienam ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes. Viena no tām, ko piedāva Diksteina (Dickstein, 2002), ir, ka ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes ir pragmatiskas, afektīvas sociālās interakcijas dabiskā ģimenes vidē, kurās piedalās vairāki ģimenes locekļi un kurām piemīt noteikta regularitāte.

Zinātniskajā literatūrā ģimenes ikdienas (vai regulāras) aktivitātes un rituāli bieži tiek skatīti atsevišķi. Ikdienas aktivitātes ir tieši redzamas, instrumentāla rakstura ģimenes situācijas un prakses, kas organizē ikdienas dzīvi (piemēram, kopīga ēšana vai nedēļas nogalē pavadītais laiks), bet rituāli ir ģimenei svarīgo notikumu simboliskās reprezentācijas (piemēram, dzimšanas dienas svinēšana, baznīcas apmeklējums) (Fiese, Tomcho, Douglas, Josephs, Poltrock, & Baker, 2002). Tomēr, reālajā dzīvē dažreiz ir visai grūti atšķirt vienu no otra, jo nozīme, kuru ģimene piešķir kādai savai aktivitātei, var ļoti atšķirties atkarībā no ģimenes raksturojuma. Piemēram, vienai ģimenei ēšana nozīmē tikai to, ka katrs ģimenes loceklis ir paēdis – nav svarīgi, pie kopīga galda vai atsevišķi no visiem, skatoties televizoru, citai ģimenei pusdienu reizes var nozīmēt daudz vairāk - visi sēž pie kopīgā galda, apspriež dzīves notikumus, joko, pauž pozitīvas emocijas utml.

Ģimenes ikdienas aktivitātes veicina ģimenes funkcionēšanas veselīgu vidi, tās solidaritātes, stabilitātes un saliedētības izjūtu, kā arī kopējo apmierinātību ar dzīvi; palīdz tikt galā ar grūtībām, ja ģimene piedzīvo stresa periodu (McCubbin, et. al., 1996); ilustrē ģimenes identitāti un veido piederības pie grupas izjūtu (Fiese, Foley & Spagnola, 2006).

Attiecībā uz bērniem, ikdienas aktivitātes var izpausties, piemēram, kā regularitāte ģimenes kopīgajās pusdienreizēs, mājas vakara aktivitātēs (individuāls vai kopīgs spēlēšanas laiks, mājas darbu pildīšanas laiks, sarunas ar vecākiem, kopīga lasīšana), gulētiešanas kārtība, brīvdienas laika pavadīšana utml. (Boyce, Jensen, James, & Peacock, 1983, kā minēts Spagnola & Fiese, 2007). Ģimenes ikdienas aktivitātes, kā neatņemama ģimenes dzīves sastāvdaļa, nodrošina kontekstu bērna attīstībai (Spagnola & Fiese, 2007).

Saskaņā ar Fīzas (Fiese et al., 2002, kā minēts Pressman & Imber, 2011) piedāvāto klasifikāciju, ģimenes ikdienas aktivitātēm piemīt trīs īpatnības: 1) tās tipiski nozīmē instrumentālo komunikāciju, ar kuras palīdzību tiek nodota informācija, kam jābūt izdarītam; 2) tām ir pienākuma daba, t.i., ģimenes locekļiem ir noteikts pienākums piedalīties tajās; 3)

tās ir raksturojamas kā dabiskas un ģimenes dzīvē integrētas darbības, kurām piemīt noteikta regularitāte.

Ģimenes funkcionēšana

Ģimenes ikdienas aktivitātes un rituāli palīdz veidot stipras un pozitīvas ģimeniskās saiknes, veicina efektīvu komunikāciju, pozitīvu kopīgu ģimenes pieredzi, rūpes, atbalstu, iesaistīšanos ģimenes dzīvē un funkcionālu lomu sadalījumu (Fiese, 1996; Wolin & Bennett, 1984, kā minēts Kiser, Bennett, Heston & Paavola, 2005). Sekojoši, ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes ir saistītas ar daudz plašāku ģimenes funkcionēšanas kontekstu. Tādēļ būtu nepieciešams aplūkot, kādi pamatprincipi veido ģimenes funkcionēšanas kontekstu.

Ģimeni var raksturot, izmantojot dažādus kritērijus, tomēr mūsdienās daudzus zinātniekus vieno skatījums uz ģimeni, kā uz sistēmu, kurā viss ir savstarpēji saistīts, tajā notiek mijiedarbība starp visiem ģimenes locekļiem, un šī mijiedarbība ietekmē katru sistēmā esošo indivīdu (Davies, Sturge-Apple, & Cummings, 2004, kā minēts Ganiban et al., 2009).

Sabalansēta ģimenes sistēmas funkcionēšana veidojas, ja tajā ir novērojama mērena vienotība un elastība, tiek ievēroti vienlīdzīga pieeja un līdzsvars starp ģimenes locekļu savstarpējo tuvību un individualitāti, kā arī tiek pielietotas demokrātiskas disciplinēšanas metodes un pozitīvas ģimenes komunikācijas iemaņas (Olson & Gorall, 2003). Viens no sistēmas teoriju pārstāvjiem, Makmasters (McMaster), piedāvā ģimenes funkcionēšanas modeli, kurā ģimenes funkcionēšana balstās uz sekojošajām ģimenes dzīves sfērām: problēmu risināšana, saskarsme, lomu sadalījums, emocionālā atbildība un iesaistīšanās, uzvedības kontrole (Ryan, Epstein, Keitner, Miller, & Bishop, 2005).

Cits apzīmējums, kas raksturo ģimenes funkcionēšanu un kura kontekstā būtu lietderīgi aplūkot ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes, ir ģimenes emocionālais klimats. Tas apraksta to, cik lielā mērā ģimenes vidē tiek pausts sirsnīgums, cik bieži notiek konfliktēšana starp ģimenes locekļiem un cik cieša ir ģimenes saliedētības pakāpe (Laible, 2011). Skatoties uz vecāku – bērnu attiecībām caur emocionālā klimata prizmu, piemēram, vecāku emocionāla tuvība tiek definēta kā problēmu pārrunāšana, kopīgas diskusijas un ar bērniem kopīgi pavadītais laiks (Zhang, Welte, & Wieczorek, 1999, kā minēts Kuntschel, & Silbereisen, 2004). Savukārt, pozitīva ģimeniska vide tiek raksturota kā vēlme sarunāties un paust mīlestību, spēlēties kopā (ar bērniem) un palīdzēt viens otram (Locke & Prinz, 2002, kā minēts Cousins, Bootzin, Stevens, Ruiz, & Hayenes, 2007).

Saliedētība – termins, kas bieži tiek izmantots ģimenes ikdienas aktivitāšu kontekstā - iekļauj sevī piesaisti un emocionālas saiknes starp ģimenes locekļiem. Ja ģimenes saliedētība ir pārāk vāja, ģimenes locekļi izjūt tuvuma/ uzticības deficītu un attiecības ģimenē tiek

raksturotas ar izteiktu neatkarību vienam no otra. Turpretī, attiecības ģimenēs ar pārāk izteiktu saliedētību var novērot pretējo – ģimenes locekļu augstu tuvuma/uzticības līmeni un viņu savstarpējo atkarību (Olson, Portner, & Lavee, 1985, kā minēts Matherne & Thomas, 2001).

Ģimenes ikdienas aktivitāšu loma ģimenes funkcionēšanā un bērna dzīvē

Ir veikta virkne pētījumu, kuros ir novērota saistība starp ģimenes ikdienas aktivitāšu līmeni un dažādiem ģimenes funkcionēšanas un indivīdu, tajā skaitā bērnu, funkcionēšanas parametriem. Tā, piemēram, ģimenes ikdienas aktivitātēm (un rituāliem) ir pozitīva saistība ar vecāku kompetences līmeni, laulāto apmierinātību ar partnerattiecībām un bērnu uzvedības problēmu regulāciju (Fiese, Tomcho, Douglas, Josephs, Poltrock, & Baker, 2002); tās veido labvēlīgu vidi, lai attīstītu bērnu sociālās un kognitīvās prasmes. (Spagnola & Fiese, 2007).

Ģimenes ikdienas aktivitātes var palīdzēt efektīvāk tikt galā ar dažādiem stresoriem un pārmaiņām, kas notiek ģimenes dzīvē; piemēram, ir novērota pozitīva sakarība starp mazo bērnu vecāku apmierinātību ar partnerattiecībām un ikdienā ģimenē veiktajām aktivitātēm un rituāliem (Fiese, 1993, kā minēts Kiser, Bennett, Heston, & Paavola, 2005), kā arī ģimenēs, kuras piedzīvo šķiršanos, augstāks bērnu piedzīvotā stresa internalizācijas līmenis bija saistīts ar zemāku funkcionālo ģimenes ierasto ikdienas aktivitāšu līmeni (Portes et al., 1992, kā minēts Kiser, Bennett, Heston, & Paavola, 2005). Turklāt, samazinātas ģimenes ikdienas aktivitātes var darboties kā mediators tajos gadījumos, kad ir novērojama pozitīva saistība starp vecāku paaugstinātu darba slodzi un bērna eksternalizētās uzvedības problēmām (McLoyd, Toyokawa & Kaplan, 2008).

Arī pusaudžu gadi tiek saistīti ar stresa periodu un lielām psiholoģiskām pārmaiņām pusaudža ģimenes dzīvē, līdz ar to ir veikti pētījumi par to, cik lielā mērā ģimenes ikdienas aktivitātes var būt saistītas ar pusaudža dzīves pozitīvām (vai mazāk negatīvām) pārmaiņām, jo ikdienas aktivitātes, atšķirībā no tiešām vecāku audzināšanas metodēm, kuras var izraisīt pusaudža pretestību un ģimenes konfliktus, darbojas ne tik manāmi, tomēr, tajā pat laikā efektīvi nodrošina gan ģimenes komunikāciju, gan dod vecākiem iespēju kontrolēt bērnu, gan implicētā veidā nodot bērnam svarīgas vērtības u.tml. Sekojoši, ģimenes ikdienas aktivitātes var būt efektīvs līdzeklis pusaudža uzvedības un pašsajūtas regulācijā (Collins & Steinberg, 2006, kā minēts Dickstein, 2002). Pētījumu rezultāti to apliecina. Tā, piemēram, pētījumos ir noskaidrots, ka pusaudžu apmierinātībai ar kontaktiem un ikdienas aktivitātēm, kas notiek ģimenes ietvaros, ir pozitīva saistība gan ar ģimenes labvēlīgu vidi kopumā, gan ar pusaudžu psihosociālo attīstību (Eaker & Walters, 2002, kā minēts Dickstein, 2002), kā arī pozitīva saistība ar pusaudžu pašregulācijas spējām un akadēmiskiem panākumiem (Roche & Ghazarian, 2012).

Bērnu audzināšanas literatūrā tiek rekomendēts ieviest ģimenes dzīvē regulāras ikdienas aktivitātes, lai labāk palīdzētu bērniem tikt galā ar mainīgajām ikdienas prasībām, kā arī ar bērnu attīstību saistītās rekomendāciju vadlīnijas (Beam, 2000, Beck, 2002, Bell, 2001, Bempechat, 2000, Kennedy, 2001, Bredekamp & Rosegrant, 1992, kā minēts Churchill & Stoneman, 2004) nosaka, ka ģimenes ikdienas aktivitātes ir ļoti svarīgas bērniem (Rogoff, 1990), jo tās ļauj attīstīt saistības un piederības pie grupas izjūtu, kā arī sniedz bērnam komforta un drošības izjūtu (Brody & Flor, 1997; Fiese & Wamboldt, 2000, kā minēts Churchill & Stoneman, 2004), turklāt, tās veicina stabilitātes un saliedētības izjūtu visiem ģimenes locekļiem, kā arī vispārīgu apmierinātību ar ģimenes dzīvi (Jensen, James, Boyce, & Hartnett, 1983, kā minēts Churchill & Stoneman, 2004). Pētījumos noskaidrots, ka ģimenes kopīgās ikdienas aktivitātes var kalpot kā bērnu sociālās kompetences prognozētājs (Keltner, 1990; Sprunger, Boyce, & Gaines, 1985; Fiese, 2002, kā minēts Churchill & Stoneman, 2004).

Rezumējot, var teikt, ka ģimenes ikdienas aktivitātēm ir ļoti liela un vispusīga loma procesu regulācijā gan ģimenē kopumā, gan katra indivīda līmenī.

ĢIMENES KOPĪGĀS IKDIENAS AKTIVITĀTES UN BRĀĻU/ MĀSU ATTIECĪBAS

Autorei nav izdevies atrast pētījumus, kuros tiešā veidā tiktu pētīta sakarība starp ģimenes kopīgajām ikdienas aktivitātēm un brāļu/ māsu attiecību kvalitāti. Tomēr, var pieļaut, ka šī sakarība pastāv, jo, kā izriet no iepriekšējā nodaļā apkopotajām pētījumu atziņām, ģimenes ikdienas aktivitātes aptver virkni ģimenes procesu: veicina veselīgāku ģimenes funkcionēšanu, padara to saliedētāku, mazina ikdienas ģimenes stresa līmeni, ļauj visiem ģimenes locekļiem izjust piederību savai ģimenei, veicina efektīvāku komunikāciju un konfliktu samazināšanos, u. tml. Savukārt, veselīga ģimenes vide kopumā un funkcionālas vecāku-bērnu attiecības tiek uzskatītas par vienu no galveniem faktoriem, kas pozitīvi ietekmē brāļu/ māsu attiecību raksturu (Brody, 1998). Brāļi/ māsas ir tendēti veidot pozitīvas, nekonfliktējošas attiecības ar jaunākiem brāļiem/ māsām, ja ģimenes funkcionēšana ir veselīga, t.i., vecākiem piemīt objektivitāte, ģimenes videi ir raksturīgas harmoniskas problēmu risināšanas diskusijas un tajā valda globāla pozitīva ģimenes funkcionēšanas procesu uztvere (Brody, Stoneman, & McCoy, 1992), kā arī vecāku uztverē ģimene ir vienota un saliedēta (Brody, Stoneman, McCoy & Forehand, 1992).

No otras puses, no Baumrines (Baumrind) audzināšanas stilu teorijas ir zināms, ka bērna psiholoģisko labklājību un attiecības ar citiem, tai skaitā ģimenes locekļiem, lielā mērā ietekmē ģimenē īstenotais audzināšanas stils. Autoritatīvais stils raksturojams šādi: vecāki, kuri pielieto šo audzināšanas stilu, bērniem paskaidro savas izvirzītās prasības, bērnam tās ir skaidras, jo tiek pārrunātas kopā ar bērnu. Starp vecākiem un bērnu ir savstarpēja cieņa un komunikācija. Vecāki izrāda nepatiku un aizkaitinājumu, ja bērns nav sekojis vecāku prasībām, un demonstrē apmierinātību un atbalstu tad, kad bērns uzvedās saskaņā ar vecāku izvirzītajām prasībām. Bērni šāda audzināšanas stila iespaidā izaug enerģiski un draudzīgi, pārliecināti par sevi, ar attīstītu paškontroli, bērni ir draudzīgi un priecīgi, spēj sadarboties ar apkārtējiem, labi spēj tikt galā ar dažādiem stresiem (Baumrind, 1966). Sekojoši, ģimenes ikdienas aktivitātes ir praktisks veids, kā vecākiem nodrošināt šo autoritatīvo audzināšanas stilu. Caur ikdienas aktivitātēm un kopīgām nodarbēm vecākiem ir iespēja gan būt atsaucīgiem un pieejamiem saviem bērniem, gan paust savas emocijas, gan noteikt robežas un prasības. Un, ja kopīgas aktivitātes var pilnībā neatspoguļot audzināšanas stila principus, ģimenē kopā pavadītais laiks un aktivitātes var būt moderātors, kas veicina brāļu un māsu psiholoģisko labsajūtu, sekojoši, labvēlīgas bērnu savstarpējās attiecības ģimenē.

Tādejādi, ņemot vērā iepriekš apkopotos pētījumus par brāļu/māsu attiecības ietekmējošiem faktoriem ģimenes ietvaros, ģimenes kopīgajām aktivitātēm kā nozīmīgiem faktoriem veselīgās ģimenes funkcionēšanā, kā arī veselīgas ģimenes vides kopumā un funkcionālo vecāku-bērnu attiecību saistību ar brāļu/māsu attiecību raksturu, šī pētījuma ietvaros tiek izvirzīti sekojošie *pētījuma jautājumi*:

- 1) Vai pastāv dzimumatšķirības bērnu novērtējumos par attiecībām ar jaunāku brāli/ māsu?
- 2) Vai pastāv atšķirības bērnu savstarpējo attiecību novērtējumos atkarībā no bērnu diādes vecuma starpības?
- 3) Vai pastāv atšķirības bērnu savstarpējo attiecību novērtējumos atkarībā no bērnu diādes dzimuma kombinācijas?
- 4) Vai pastāv saistība starp ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu rādītājiem un bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu novērtējuma rādītājiem?

METODE

Pētījuma dalībnieki

Bakalaura darba pētījumā piedalījās 80 respondentu pāri: 80 mātes un 80 bērni. Bērnu-respondenti ir vecumā no 10 līdz 13 gadu vecumam, bērnu vidējais vecums - 11,3 gadi (SD = 0,86), dzimuma sadalījums – 50% meiteņu un 50% zēnu. Pētot atšķirības bērnu savstarpējās attiecībās atkarībā no bērna-respondenta dzimuma, bērnu diādes vecuma starpības un bērnu diādes dzimuma kombinācijas, izlases tika pielīdzinātas pēc minētajiem parametriem un izveidoto starpgrupu raksturojums ir: 1) 37 meitenes (vidējais vecums 11,4) un 36 zēni (vidējais vecums 11,2), 2) 41 bērnu pāris ar vecuma starpību līdz 4 gadiem un 32 bērnu pāri ar vecuma starpību virs 4 gadiem, 3) 32 bērnu pāris ar vienādu dzimumu un 41 bērnu pāris ar atšķirīgu dzimumu. Māšu vidējais vecums ir no 29 līdz 48 gadu vecumam, vidējais vecums – 35,2 gadi.

Aptaujāšana tika novadīta Rīgas, Cēsu un Vidzemes reģiona lauku skolās, 4., 5. un 6. klasēs, stundu laikā. Pētījuma dati tika ievākti no bērniem, 1) kuri nāk no pilnām ģimenēm, 2) kuru ģimenēs nav bērnu no iepriekšējām laulībām, 3) kur bērna-respondenta jaunāks/-a brālis vai māsa nav jaunāks/-a par 4 gadiem. Anketas tika piedāvātas arī vienam no bērna vecākiem (mātei). Izlases veidošana notika pēc brīvprātības principa.

Instrumentārijs

Pirmā pielietotā metode ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu nozīmīguma un regularitātes noteikšanai - Ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu indekss (Family Time and Routines Index; McCubbin et al., 1996). Aptauja ļauj no mātes viedokļa izvērtēt ģimenes kopīgo aktivitāšu nozīmīgumu un regularitāti. Aptauja sastāv no 32 apgalvojumiem, kuru nozīmīgumu jāizvērtē Likerta skalā no 1 līdz 3, kur 1 – „nav svarīgi”; 2 – „diezgan svarīgi”; 3 – „ļoti svarīgi”; bet piekrišanu apgalvojumā minētajai regularitātei jāizvērtē Likerta skalā no 1 līdz 4, kur 1 – „pilnībā nepiekrītu”; 2 - „nepiekrītu”, 3 – „piekrītu” un 4 – „pilnībā piekrītu”. Nozīmīguma skalai pastāv iespēja atzīmēt, ka jautājums uz respondentu neattiecas (kodēšanas laikā pēc Likerta skalas šādas atbildes tiek kodētas ar „0”).

Šo aptauju Latvijā tulkojusi un adaptējusi ir M. Fjodorova (2013), sava kursa darba ietvaros. Adaptācijas procesā pēc pilotpētījuma rezultātiem tika modificēta atbilžu skala, saglabājot atbilžu variantu skaitu. Tādejādi, oriģinālas aptaujas atbilžu varianti 1 – „pilnībā nepiekrītu”; 2 - „nepiekrītu”, 3 – „neitrāla attieksme” un 4 – „piekrītu”, tika mainīti uz 1 – „pilnībā nepiekrītu”; 2 - „nepiekrītu”, 3 – „piekrītu” un 4 – „pilnībā piekrītu”. Adaptācijas

procesā tika veikta dubultā tulkošana, konsultējoties ar angļu valodas tulkiem. Aprēķinātie skalas iekšējās saskaņotības rādītāji norādīti 1.tabulā.

1. tabula.

Ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu aptaujas skalas iekšējās saskaņotības rādītāji (Kronbaha alfa koeficienti) pētījuma izlasei (n = 80)

Skalas	Nozīmīguma skalas Kronbaha α	Regularitātes skalas Kronbaha α
Darba dienas un brīvā laika ieradumi	0,81	0,83
Laulātā pāra ieradumi	0,77	0,82
Ģimenes gulētiešanas ieradumi	0,75	0,78
Ģimenes maltīšu ieturēšanas ieradumi	0,69	0,79
Sazināšanās ar plašākas ģimenes locekļiem ieradumi	0,74	0,74
Iziešanas no mājām un atgriešanās ieradumi	0,78	0,80
Bērnu disciplinēšanas ieradumi	0,76	0,80
Mājsaimniecības darbu veikšanas ieradumi	0,84	0,83

Pēc Kronbaha alfas rezultātiem redzams, ka testa ticamība ir augsta septiņām skalām no astoņām ($\alpha > 0,7$), bet vienas skalas (Ģimenes maltīšu ieturēšanas nozīmīgums) ticamība ($\alpha = 0,69$) maksimāli tuvojas labas ticamības rādītājam.

Aptaujas aizpildīšana aizņem 5 līdz 10 minūtes. Aptaujai ir astoņas skalas. 10 aptaujas jautājumi mēra darba dienu un brīvlaika ieradumu nozīmīgumu un regularitāti (1-10.jautājums), 4 jautājumi mēra laulātā para ieradumu nozīmīgumu un regularitāti (11-14.jautājums), 2 jautājumi mēra ģimenes gulētiešanas ieradumu nozīmīgumu un regularitāti (15., 16.jautājums), 2 jautājumi mēra ģimenes maltīšu ieturēšanas ieradumu nozīmīgumu un regularitāti (17., 18.jautājums), 4 jautājumi mēra ģimenes sazināšanās ieradumu ar plašākas ģimenes locekļiem (t.i., vecvecākiem un radniekiem) nozīmīgumu un regularitāti (19.-22.jautājums), 4 jautājumi mēra izešanas no mājām un atgriešanās ieradumu nozīmīgumu un regularitāti (23.-26.jautājums), 2 jautājumi mēra bērnu disciplinēšanas ieradumu nozīmīgumu un regularitāti (27., 28.jautājums) un 3 jautājumi mēra ģimenes regulāro mājas darbu izpildes ieradumu nozīmīgumu un regularitāti (29.-32.jautājums). Galējie rezultāti tiek iegūti, summējot katrā skalā doto vērtējumu, atsevišķi nozīmīguma skalai un regularitātes skalai. Jo augstāks punktu skaits apgalvojumam nozīmīguma skalā, jo lielāku nozīmi piešķir apgalvojumā minētajam. Jo augstāks punktu skaits apgalvojumam regularitātes skalā, jo

izteiktāk/vairāk piekrīt apgalvojumā minētajai aktivitātes regularitātei. Bakalaura darba empiriskajā daļā tika izmantotas un analizētas tikai šīs aptaujas regularitātes skalas.

Katrs jautājums ir dots apgalvojuma veidā (piemēram, „Vecākiem katru dienu ir laiks sarunām ar katru bērnu”, „Pāris vienu vai vairākas reizes nedēļā pavada laiku ārpus mājas bez bērniem” vai „Bērni gandrīz katru vakaru iet gulēt vienā un tajā pašā laikā”). Katram apgalvojumam tiek piedāvāti atbilžu varianti, un respondentam jāievelk krustiņš pie tās atbildes, kura raksturo situāciju ģimenē vistuvāk īstenībai.

Otrā pielietotā metode ir Brāļu un māsu savstarpējo attiecību aptauja (Sibling Relationship Questionnaire; Furman & Buhrmaster, 1985). Šī aptauja pirmo reizi ir tulkota un adaptēta latviešu valodā S.Dupkevičas (2010) bakalaura darba ietvaros. Pētījuma izlasē aprēķinātie skalu iekšējās saskaņotības rādītāji atspoguļoti 2.tabulā.

2. tabula.

Brāļu un māsu savstarpējo attiecību aptaujas iekšējās saskaņotības rādītāji (Kronbaha alfa koeficienti) pētījuma izlasei (n = 80)

Skalas	Kronbaha α
Emocionāla tuvība/ atbalsts	0,95
Savstarpējā vara	0,82
Konflikti	0,91
Konkurence	0,84

Pēc Kronbaha alfas rezultātiem redzams, ka aprēķinātie iekšējās saskaņotības rādītāji norāda uz izcilu ticamību visās četrās skalās.

Aptauja ietver 48 jautājumus, kuri tika sadalīti 16 apakšskalās (Prosociāla uzvedība; Pieķeršanās; Biedriskums; Līdzība; Tuvība; Brāļa/māsas apbrīnošana; Apbrīnošana no brāļa/māsas puses; Palīdzība no brāļa/māsas puses; Palīdzība brālim/māsai; Dominance pār brāli/māsu; Brāļa/māsas dominance pār tevi; Naidis; Sāncensība; Strīdēšanās; Mātes favorītisms; Tēva favorītisms). Katru apakšskalu veido 3 jautājumi. Prosociālas uzvedības skala sastāv no 1., 17., 33.jautājuma. Mātes favorītisma skala sastāv no 2., 18., 34.jautājuma. Palīdzība no brāļa/māsas puses skala sastāv no 3., 19., 35.jautājuma. Palīdzība brālim/māsai skala sastāv no 4., 20., 36.jautājuma. Dominance pār brāli/māsu skala sastāv no 5., 21., 37.jautājuma. Brāļa/māsas dominance pār tevi skala sastāv no 6., 22., 38.jautājuma. Tēva favorītisma skala sastāv no 7., 23., 39.jautājuma. Pieķeršanās skala sastāv no 8., 24., 40.jautājuma. Biedriskuma/draudzīgu attiecību skala sastāv no 9., 25., 41.jautājuma. Naida

skala sastāv no 10., 26., 42.jautājuma. Līdzības skala sastāv no 11., 27., 43.jautājuma. Tuvības skala sastāv no 12., 28., 44.jautājuma. Sāncensības skala sastāv no 13., 29., 45.jautājuma. Brāļa/māsas apbrīnošanas skala sastāv no 14., 30., 46.jautājuma. Apbrīnošana no brāļa/māsas puses skala sastāv no 15., 31., 47.jautājuma. Strīdēšanās skala sastāv no 16., 32., 48.jautājuma.

Minētās 16 apakšskalas izveido 4 lielākas skalas – „Emocionāla tuvība/ atbalsts”; „Savstarpējā vara”; „Konflikti” un „Konkurence”. „Emocionāla tuvība/ atbalsts” skalā ir 7 apakšskalas (Prosociāla uzvedība; Pieķeršanās; Biedriskums; Līdzība; Tuvība; Brāļa/māsas apbrīnošana un Apbrīnošana no brāļa/māsas puses). „Savstarpējā vara” skalā ir 4 apakšskalas (Palīdzība no brāļa/māsas puses; Palīdzība brālim/māsai; Dominance pār brāli/māsu un Brāļa/māsas dominance). Lai aprēķinātu kopējo skalas rezultātu, skalu Dominance pār brāli/māsu un Brāļa/māsas dominance rādītāji tiek saskaitīti kopā (5., 21., 37., 6., 22 un 38.jautājums), tad no rezultāta atņem skalas Palīdzība brālim/māsai un Palīdzība no brāļa/māsas puses rādītāju (3., 19., 35., 4., 20. un 36.jautājums). „Konflikti” skalā ir 3 apakšskalas (Naidis; Sāncensība un Strīdēšanās). „Konkurence” skalā ir 2 apakšskalas (Mātes favorītisms un Tēva favorītisms).

Katrs apgalvojums ir uzdots jautājuma veidā (piemēram, „Cik bieži tu esi tas, kurš pasaka brālim/māsai, ko darīt?”) un tam tiek piedāvāti atbilžu varianti, kas mēra jautājumā minētā biežumu vai daudzumu („gandrīz nekad”; „reti”; „dažreiz”; „bieži”; „ļoti bieži”/ („gandrīz nemaz”; „ne pārāk daudz”; „mazliet”; „ļoti”; „īpaši daudz”), respondentam jāievelk krustiņš pie tās atbildes, kura viņu raksturo vistuvāk īstenībai. Vienīgi pie atbildēm, kuras mēra vecāku attieksmi pret bērnu (piemēram, „Kam jūsu māte parasti dod priekšroku, tev vai tavam brālim/māsai?”), ir piedāvāti citādāki atbilžu varianti („Gandrīz vienmēr dod priekšroku brālim/māsai”; „Bieži dod priekšroku brālim/māsai”; „Pret abiem mums vienādi”; „Bieži dod priekšroku man”; „Gandrīz vienmēr dod priekšroku man”).

Visas atbildes tiek vērtētas Likerta skalā no 1 līdz 5, kur 1 – „gandrīz nekad/ gandrīz nemaz”; 2 – „reti/ ne pārāk daudz”; 3 – „dažreiz/ mazliet”; 4 – „bieži/ ļoti”; 5 – „ļoti bieži/ īpaši daudz”. Jautājumos par mātes vai tēva favoritismu atbildes tiek vērtētas no 1 līdz 5, kur 1 - „Gandrīz vienmēr dod priekšroku man” un 5 - „Gandrīz vienmēr dod priekšroku brālim/māsai”.

Procedūra

Bērni tika meklēti skolās, jo tur var atrast vajadzīgos respondentus pietiekamā skaitā un vieglāk viņus savākt vienā vietā. Pēc skolas vadības un klases audzinātāju piekrišanas par skolēnu dalību pētījumā, klasēs tika jautāts bērniem, kuriem no viņiem ir jaunāks brālis vai

jaunāka māsa, bet ne jaunāki par 4 gadiem, kuriem ģimenē nav pusbrāļu vai pusmāsu un kuri no viņiem dzīvo pilnās ģimenēs. Tiem bērniem, kuri pacēla rokas, tika izdalīta aploksne vecākiem ar aprakstu par aptauju un atļauju par bērna piedalīšanos pētījumā, kā arī ar anketu mātei. Aploksnes tika nogādātas vecākiem ar bērnu starpniecību un tādā pašā veidā tās tika arī saņemtas atpakaļ. Ja vecāki piekrita dalībai pētījumā, tad viņi parakstījās uz informatīvās lapas, māte aizpildīja anketu mājās un bērns to atnesa uz skolu. Savukārt, jau aploksnes izdalīšanas brīdī bērni tika iepazīstināti ar pētījuma būtību un brāļu/māsu savstarpējo attiecību aptaujas pildīšanas instrukciju. Tālāka datu ievākšana notika sadarbībā ar klases audzinātājiem, kuri arī tika iepazīstināti ar instrukciju (norādījumi tika aprakstīti un atstāti arī rakstiski), ar kuru turpmāk vēlreiz bija jāiepazīstina bērni pirms aptaujas par brāļu/māsu savstarpējo attiecību pildīšanas.

Pētījuma ietvaros tika ievākti kopā 89 anketu pāri, no kuriem 9 bija nederīgi. Pēc nepilnīgi aizpildīto un nederīgo anketu atlasīšanas un bērnu dzimumu un vecumu pielīdzināšanas izlasē kopā pētījumā no šiem anketu pāriem tika izmantoti 80 anketu pāri.

REZULTĀTI

Pētījuma rezultātu apstrādē tiek izmantotas aprakstošās un sakarību pētīšanas matemātiskās statistikas metodes. Datu statistisko rādītāju aprēķināšanai tika izmantotas SPSS datu apstrādes programma.

Pētījuma mērķis bija noskaidrot kādas sakarības pastāv starp bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu kvalitātes un mātes novērtēto ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu regularitātes rādītājiem, kā arī noskaidrot vai pastāv statistiski nozīmīgas mainīgo atšķirības bērnu savstarpējo attiecību novērtējumos zēniem un meitenēm, bērnu diādēs atkarībā no bērnu vecuma starpības, kā arī bērnu diādēs atkarībā no bērnu dzimuma kombinācijas.

Lai atbildētu uz pētījuma jautājumiem, sākumā, pēc datu apkopošanas un sakārtošanas kārtas skalās, tika aprēķināti katras skalas un apakšskalas aprakstošās statistikas rādītāji (skat. 3. tabulu).

Bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu kvalitātes un ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu nozīmīguma un regularitātes skalu aprakstošās statistikas rādītāji (n = 80)

Mainīgie lielumi	M	SD
Emocionāla tuvība/Atbalsts	70,40	16,33
Prosociāla uzvedība	10,36	2,63
Piekeršanās	11,38	2,88
Biedriskums	10,94	3,09
Līdzība	9,04	2,61
Tuvība	7,75	2,97
Brāļa/māsas apbrinošana	10,85	2,62
Apbrinošana no brāļa/māsas puses	10,09	2,79
Savstarpējā vara	4,16	4,31
Palīdzība brālim/ mā sai	6,96	2,74
Palīdzība bralim/mā sai	9,64	2,55
Dominance pār brāli/māsu	8,24	2,57
Brāļa/māsas dominance	6,75	2,36
Konflikti	24,99	7,86
Naidis	8,10	2,79
Sāncensība	7,89	3,14
Strīdēšanās	9,00	3,02
Konkurence	18,33	3,76
Mātes favorītisms	9,26	2,05
Tēva favorītisms	9,11	2,29
Darba dienas un brīvā laika ieradumu regularitāte	27,26	5,79
Laulātā pāra ieradumu regularitāte	7,39	2,35
Ģimenes gulētiešanas ieradumu regularitāte	6,51	1,58
Ģimenes maltīšu ieturēšanas regularitāte	5,74	1,61
Sazināšanās ar plašākas ģimenes locekļiem ieradumu regularitāte	11,68	2,60
Iziešanas no mājām un atgriešanās ieradumu regularitāte	12,16	2,78
Bērnu disciplinēšanas ieradumu regularitāte	5,61	1,61
Mājsaimniecības darbu veikšanas ieradumu regularitāte	8,85	2,38

Lai atbildētu uz pirmajiem trīs pētījuma jautājumiem, vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības brāļu/māsu attiecību novērtējumos 1) zēnu-respondentu un meiteņu-respondentu grupās 2) bērnu diādēs atkarībā no vecuma starpības (starpība līdz 4 gadiem un virs 4

gadiem), 3) bērnu diādēs atkarībā no dzimuma kombinācijas (vienāds dzimums un atšķirīgs dzimums), ar Kolmogorova-Smirnova un Šapiro-Vilka testu palīdzību tika noteikta šo grupu atbilstība normālam sadalījumam, grupas tika izveidotas pēc atbilstošas pazīmes un tika aprēķināts t-Studenta tests vai Manna-Vitneja U-tests neatkarīgām izlasēm (skat. 4., 5. un 6. tabulu).

4. tabula.

Bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu kvalitātes apakšskalu novērtējumi un salīdzinājumi zēnu un meiteņu starpgrupās

Mainīgie lielumi	Meitenes (n=37)		Zēni (n=36)		t / U
	M/Mean Rank	SD/Sum of Ranks	M/Mean Rank	SD/ Sum of Ranks	
Emocionāla tuvība/Atbalsts	67,84	19,90	73,47	12,08	-1,46
Prosociāla uzvedība	34,96	1293,50	39,10	1407,50	591
Piekeršanās	10,84	3,33	11,78	2,53	-1,36
Biedriskums	36,91	1365,50	37,10	1335,50	663
Līdzība	36,35	1345,00	37,67	1356,00	642
Tuvība	33,84	1252,00	40,25	1449,00	549
Brāļa/māsas apbrīnošana	10,16	3,00	11,69	1,83	-2,62*
Apbrīnošana no brāļa/māsas puses	9,73	3,13	10,47	2,26	-1,16
Savstarpējā vara	35,01	1295,50	39,04	1405,50	593
Palīdzība brālim/māsai	34,15	1263,50	39,93	1437,50	561
Palīdzība no brāļa/māsas puses	36,39	1346,50	37,63	1354,50	644
Dominance pār brāli/māsu	38,32	1418,00	35,64	1283,00	617
Brāļa/māsas dominance	36,80	1361,50	37,21	1339,50	659
Konflikti	36,54	1352,00	37,47	1349,00	649
Naidis	38,70	1432,00	35,25	1269,00	603
Sāncensība	34,39	1272,50	39,68	1428,50	570
Strīdēšanās	37,53	1388,50	36,46	1312,50	647
Konkurence	38,95	1441,00	35,00	1260,00	594
Mātes favoritisms	37,07	1371,50	36,93	1329,50	664
Tēva favoritisms	37,00	1369,00	37,00	1332,00	666

*p < 0.05

Pēc rezultātiem var secināt, ka Brāļa/ māsas apbrīnošanas apakšskalas rādītājos pastāv negatīva statistiski nozīmīga atšķirība starp zēnu un meiteņu grupām. Meiteņu grupā šis rādītājs ir mazāks, nekā zēnu grupā. Citi mainīgie šajās grupās nav nozīmīgi atšķirīgi.

5. tabula.

Bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu kvalitātes apakšskalu novērtējumi un salīdzinājumi starpgrupās atkarībā no diādes vecuma starpības

Mainīgie lielumi	Vecuma starpība				t / U
	Līdz 4 gadiem (n =41)		Virs 4 gadiem (n =32)		
	M/Mean Rank	SD/Sum of Ranks	M/Mean Rank	SD/Sum of Ranks	
Emocionāla tuvība/Atbalsts	39,09	1602,50	34,33	1098,50	571
Prosociāla uzvedība	39,04	1600,50	34,39	1100,50	573
Piekeršanās	11,27	2,35	11,34	3,68	-0,11
Biedriskums	11,46	2,56	10,41	3,69	1,44
Līdzība	41,28	1692,50	31,52	1008,50	481*
Tuvība	41,73	1711,00	30,94	990,00	462*
Brāļa/māsas apbrīnošana	11,05	1,83	10,75	3,36	0,49
Apbrīnošana no brāļa/māsas puses	38,11	1562,50	35,58	1138,50	611
Savstarpējā vara	35,55	1457,50	38,86	1243,50	597
Palīdzība brāļim/māsai	10,15	1,85	9,06	3,22	1,81
Palīdzība no brāļa/māsas puses	42,94	1760,50	29,39	940,50	413**
Dominance pār brāli/māsu	8,66	2,31	7,75	2,96	1,47
Brāļa/māsas dominance	39,76	1630,00	33,47	1071,00	543
Konflikti	37,09	1520,50	36,89	1180,50	653
Naids	36,48	1495,50	37,67	1205,50	635
Sāncensība	39,10	1603,00	34,31	1098,00	570
Strīdēšanās	36,21	1484,50	38,02	1216,50	624
Konkurence	32,12	1317,00	43,25	1384,00	456*
Mātes favoritisms	33,24	1363,00	41,81	1338,00	502
Tēva favoritisms	35,15	1441,00	39,38	1260,00	580

*p < 0.05, **p < 0.01

Pēc rezultātiem var secināt, ka Tuvības, Līdzības un Palīdzības no brāļa/ māsas puses apakšskalu rādītājos pastāv pozitīva statistiski nozīmīga atšķirība bērnu diādēs ar vecuma starpību līdz 4 gadiem un virs 4 gadiem. Bērnu diādēs ar vecuma starpību līdz 4 gadiem šie rādītāji ir lielāki, nekā bērnu diādēs ar vecuma starpību virs 4 gadiem. Turpretī, Konkurences skalas rādītājos pastāv negatīva statistiski nozīmīga atšķirība starpgrupās, t.i. bērnu diādēs ar vecuma starpību līdz 4 gadiem šie rādītāji ir mazāki, nekā bērnu diādēs ar vecuma starpību virs 4 gadiem. Citi mainīgie šajās grupās nav nozīmīgi atšķirīgi.

6. tabula.

Bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu kvalitātes apakšskalu novērtējumi un salīdzinājumi starpgrupās atkarībā no dzimuma kombinācijas diādē

	Dzimuma kombinācija				t / U
	Vienāds dzimums (n=32)		Atšķirīgs dzimums (n=41)		
Mainīgie lielumi	M/Mean Rank	SD/Sum of Ranks	M/Mean Rank	SD/Sum of Ranks	
Emocionāla tuvība/Atbalsts	69,91	15,93	71,17	17,35	-0,32
Prosociāla uzvedība	10,31	2,47	10,54	2,78	-0,36
Pieķeršanās	30,73	983,50	41,89	1717,50	456*
Biedriskums	11,31	3,01	10,76	3,23	0,75
Līdzība	9,44	2,80	8,90	2,56	0,85
Tuvība	37,69	1206,00	36,46	1495,00	634
Brāļa/māsas apbrīnošana	10,50	2,49	11,24	2,66	-1,21
Apbrīnošana no brāļa/māsas puses	9,91	2,41	10,24	3,00	-0,52
Savstarpējā vara	35,08	1122,50	38,50	1578,50	595
Palīdzība brālim/māsai	9,34	2,35	9,93	2,75	-0,96
Palīdzība no brāļa/māsas puses	39,86	1275,50	34,77	1425,50	565
Dominance pār brāli/māsu	39,38	1260,00	35,15	1441,00	580
Brāļa/māsas dominance	37,13	1188,00	36,90	1513,00	652
Konflikti	34,64	1108,50	38,84	1592,50	581
Naids	35,19	1126,00	38,41	1575,00	598
Sāncensība	34,16	1093,00	39,22	1608,00	565

Stridēšanās	35,38	1132,00	38,27	1569,00	604
Konkurence	34,73	1111,50	38,77	1589,50	584
Mātes favoritisms	35,91	1149,00	37,85	1552,00	621
Tēva favoritisms	35,84	1147,00	37,90	1554,00	619

*p < 0.05

Pēc rezultātiem var secināt, ka Pieķeršanās apakšskalas rādītājos pastāv negatīva statistiski nozīmīga atšķirība bērnu diādēs atkarībā no dzimuma kombinācijas. Bērnu diādēs ar vienādu dzimumu šie rādītāji ir mazāki, nekā bērnu diādēs ar atšķirīgu dzimumu. Citi mainīgie šajās grupās nav nozīmīgi atšķirīgi.

Lai atbildētu uz pētījuma jautājumu par to, vai pastāv savstarpējās sakarības starp bērna attiecību ar jaunāku brāli/ māsu kvalitātes skalām un māšu novērtētajām ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu regularitātes skalām, tika aprēķināts Pirsona vai Spīrmena korelācijas koeficients katrai skalai, atkarībā no tā, vai skala atbilst vai neatbilst normālam sadalījumam (skat. 7. tabulu).

7. tabula.

Bērna attiecību ar jaunāku brāli/ māsu kvalitātes un mātes novērtēto ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu regularitātes skalu Pirsona/Spīrmena korelācijas koeficienti

Skalas	Darba dienas un brīvais laiks_regularity	Laulātā pāra kopā būšana_regularity	Bērnu gulētiešana_regularity	Ģimenes maltīšu ieturēšana_regularity	Sazināšanās ar plašākas ģim.locekļiem_regularity	Iziešanas no mājām un atgriešanās_regularity	Bērnu disciplinēšana_regularity	Mājsaimniecības darbu veikšana_regularity
Emocionāla tuvība/Atbalsts	0,03	0,23*	0,04	-0,12	-0,13	-0,22	-0,02	0,02
Savstarpējā vara	0,19	-0,17	0,04	-0,03	-0,07	0,12	0,06	0,06
Konflikti	0,08	-0,06	0,16	0,19	-0,08	0,32**	0,07	0,05
Konkurence	-0,14	-0,13	0,12	0,04	-0,10	0,15	0,16	0,11

*p<0,05 , **p<0,01

Korelācijas rezultāti (skat. 7. tabulu) norāda uz statistiski nozīmīgu pozitīvu saistību starp skalām Emocionāla tuvība/atbalsts un Laulātā pāra kopā būšanas regularitāte ($r=0,23$,

$p < 0,05$). Šīs sakarības ir pozitīvas, tāpēc, pieaugot vienas pazīmes vērtībām, vidēji pieaugs arī otras pazīmes vērtības. Tas nozīmē, ka, pieaugot laulātā pāra kopā būšanas regularitātei, pieaug arī bērnu savstarpējās emocionālas tuvības izpausmes, kā arī otrādi. Pēc rezultātiem ir redzams, ka pastāv statistiski nozīmīga pozitīva saistība arī starp skalām Konflikti un Ģimenes locekļu iziešanas no mājām un atgriešanās mājās ieradumu regularitāte ($r = 0,32$, $p < 0,01$), kas nozīmē, ka pieaugot, pēc mātes novērtējuma, regularitātei, ar kuru ģimenes locekļi ievēro kārtību attiecībā uz iziešanu un atgriešanos mājās, starp bērniem pieaug konfliktu izpausmes, un otrādi.

Nemot vērā pētījuma rezultātus, kopumā var teikt, ka uz pētījuma jautājumu – vai pastāv statistiski nozīmīgas saistības starp ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu regularitāti un bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu kvalitāti – daļēji var atbildēt pozitīvi. Pastāv statistiski nozīmīgas korelācijas starp ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu ievērošanas regularitāti un bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu kvalitāti dažās skalās. Tāpat, var pozitīvi atbildēt uz jautājumiem par statistiski nozīmīgām atšķirībām brāļu/māsu attiecību novērtējumos, t.i. var apgalvot, ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu sniegtajos novērtējumos visās izveidotajās grupās – atkarībā no bērna-respondenta dzimuma, no bērnu diādes vecuma starpības un bērnu diādes dzimuma kombinācijas.

DISKUSIJA

Balstoties uz pētījumu rezultātiem par ģimenes kopīgajām ikdienas aktivitātēm kā neatņemamu daļu no ģimenes funkcionēšanas procesiem, kas palīdz veidot stipras un ģimeniskās saiknes, veicina efektīvu komunikāciju, pozitīvu kopīgu ģimenes pieredzi, rūpes, atbalstu, iesaistīšanos ģimenes dzīvē un funkcionālu lomu sadalījumu (Fiese, 1996; Wolin & Bennett, 1984, kā minēts Kiser, Bennett, Heston & Paavola, 2005), kā arī ņemot vērā kopsakarības starp veselīgu ģimenes vidi, funkcionālām vecāku-bērnu attiecībām un, sekojoši, funkcionālākām bērnu savstarpējām attiecībām ģimenē (Brody, 1998), šī bakalaura darba ietvaros tika izvirzīts pētījuma jautājums par to, vai pastāv un kādas ir saistības starp bērna attiecību ar brāli/māsu kvalitāti un ģimenes ikdienas kopīgo aktivitāšu rādītājiem, kā arī izvirzīti vēl trīs pētījuma jautājumi par to vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu novērtējumos par brāļu/māsu attiecībām atkarībā no 1) bērna-respondenta dzimuma, 2) bērnu diādes vecuma starpības un 3) bērnu diādes dzimuma kombinācijas.

Atbildot uz pētījuma jautājumu - vai ir dzimumatšķirības meiteņu un zēnu novērtējumos par savām attiecībām ar jaunāku brāli/māsu - var teikt, ka parādās statistiski nozīmīgas atšķirības vienīgi tādā brāļu/māsu savstarpējo attiecību rādītājā, kā brāļa/māsas apbrīnošana. Pēc zēnu novērtējumiem var spriest, ka viņi vairāk apbrīno un sajūsminās par jaunākiem brāļiem/māsām, nekā meitenes, tomēr citos rādītājos atšķirības nepastāv. Kopumā tas saskan ar dažu pētījumu rezultātiem, kas rāda, ka bērnu novērtējumos brāļu/ māsu attiecību kvalitātei nav praktiski nekādas saistības ar bērnu dzimumiem (Martin & Ross, 2005; Stauffacher & DeHart, 2006).

Atbildot uz pētījuma jautājumu - vai ir atšķirības bērnu novērtējumos par savām attiecībām ar jaunāku brāli/māsu atkarībā no bērnu diādes vecuma starpības - var teikt, ka parādās statistiski nozīmīgas atšķirības tādos brāļu/māsu savstarpējo attiecību rādītājos, kā līdzība, tuvība, palīdzība no brāļa/māsas puses un konkurence. Bērnu pāros, kur vecuma starpība ir līdz 4 gadiem, vairāk izteikta līdzība un tuvība, salīdzinājumā ar bērnu pāriem, kuros vecuma starpība pārsniedz 4 gadus. Šie rezultāti saskan ar zinātnieku pētījumiem, kuros atklāts, ka vienas ģimenes bērni ar vecuma starpību ne lielāku par 3-4 gadiem, spēj veidot tuvākas attiecības salīdzinājumā ar bērniem, kuru vecuma starpība ir lielāka (Bank & Kahn, 1997, kā minēts Shumaker e al.,2011). Tāpat, līdzīgi Furmana un Burmestera pētījuma rezultātiem (Furman & Buhrmester, 1985), bērni-respondenti no bērnu pāriem ar vecuma starpību līdz 4 gadiem novērtēja, ka viņi mazāk izrāda dominanci par saviem jaunākajiem brāļiem/māsām, kā arī to, ka viņu jaunāki brāļi/māsas vairāk palīdz viņiem.

Atbildot uz pētījuma jautājumu - vai ir atšķirības bērnu novērtējumos par savām attiecībām ar jaunāku brāli/māsu atkarībā no diādes dzimuma kombinācijas - var teikt, ka parādās statistiski nozīmīgas atšķirības tādā brāļu/māsu savstarpējo attiecību rādītājā, ka pieķeršanās. Bērnu pāros ar atšķirīgu dzimumu pieķeršanās izpausmes starp bērniem ir izteiktākas. Daži pētījumi apliecina, ka tieši vienāda dzimuma bērnu attiecībās var būt lielāka tuvība, pieķeršanās un biedriskums (Buhrmester 1992; Kier & Lewis, 1998, kā minēts Yu & Gamble, 2008).

Visbeidzot, atbildot uz pētījuma jautājumu - vai pastāv saistība starp ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu rādītājiem un bērna attiecību ar jaunāku brāli/māsu novērtējuma rādītājiem - pēc pētījumā iegūtajiem rezultātiem var secināt, ka statistiski nozīmīgas saistības starp bērna novērtēto attiecību ar brāli/māsu kvalitāti un mātes novērtēto ģimenes ikdienas kopīgo aktivitāšu regularitāti pastāv vairākās skalās, kaut arī šo sakarību virzieni ne visos rādītājos atbilst darba autores sākotnējam pieņēmumam.

Pastāv statistiski nozīmīga pozitīva saistība starp mātes novērtēto laulāta pāra, t.i. bērna mātes un tēva kopā būšanas ieradumu regularitāti un bērna novērtēto emocionālo tuvību un atbalstu, ko viņš izjūt attiecībās ar jaunāku brāli/māsu. Jo izteiktāka regulāritāte, ar kuru bērna vecāki pavada laiku kopā, tai skaitā divatā bez bērniem, vai nodarbojas ar kādu kopīgu hobiju vai vaļasprieku, jo izteiktāka emocionāla tuvība un atbalsts norādīts bērna-respondenta attiecībās ar jaunāku brāli/māsu. Iespējams, vecāku regulārā kopā būšana var liecināt par to, ka partnerattiecībās viņi jūtas labi, sekojoši, tas padara ģimenes funkcionēšanu veselīgāku un uzlabo vecāku-bērnu attiecības, līdz ar to arī bērnu savstarpējās attiecības. Šāds pieņēmums saskan ar iepriekš minētajiem ģimenes sistēmas teoriju postulātiem par to, ka uzvedība vienā no apakšsistēmām atspoguļojas un ietekmē otru, kā arī ar daudzu empīrisko pētījumu rezultātiem, kas pierāda, ka pastāv sakarības starp laulāto partnerattiecību un bērnu savstarpējo attiecību kvalitāti (Davies & Cummings, 1994; Grych & Fincham, 1990; Simons & Associates, 1996, kā minēts Conger, Stocker, & McGuire, 2009).

Visnozīmīgākā saistība pastāv starp mātes novērtēto iziešanas un atgriešanās mājās ieradumu regularitāti un bērna novērtēto konfliktu līmeni ar brāli/māsu līmeni, kad bērni sadusmojas viens uz otru, nepiekrīt un caur strīdiem atrisina domstarpības. Šī sakarība ir pozitīva, kas nozīmē, ka, jo biežāk, pēc mātes novērtējuma, tiek ievērota kārtība attiecībā uz ģimenes locekļu iziešanu un atgriešanos mājās, piemēram, tāda kā ģimenes locekļu savstarpējā informēšana, jo izteiktāki konflikti ar brāli/māsu norādīti bērna sniegtajā vērtējumā. Pētījumā atklātās pozitīvās saistības starp bērnu konfliktiem un ģimenē pieņemtajiem iziešanas un atgriešanās mājās rituāliem ir pretējas darba autores pieņēmumam, šo un arī citu gaidāmo saistību neesamību lielā mērā var izskaidrot ar ģimenes kopīgo

ikdienas aktivitāšu aptaujas apgalvojumu uzbūves specifiku. Neskatoties uz to, ka pētījumos ir minēts par ģimenes ikdienas kopīgo aktivitāšu lomu labvēlīgas audzināšanas vides veidošanā un to, ka caur ikdienas aktivitātēm un kopīgajām nodarbēm vecākiem ir iespēja būt gan atsaucīgiem un pieejamiem saviem bērniem, gan paust savas emocijas, gan noteikt robežas un prasības (Spagnola & Fiese, 2007), kas varētu veicināt bērnu psiholoģisko labsajūtu, sekojoši, arī pozitīvākas bērnu savstarpējās attiecības ģimenē, aptauja neaptver visus ģimenes funkcionēšanas aspektus un neatspoguļo kopīgu ģimenes sistēmas funkcionēšanas sabalansētību, kā arī daudzi aptaujas apgalvojumi nesniedz viennozīmīgu priekšstatu par ģimenes funkcionēšanas īpatnībām, tās labvēlīgu vai nelabvēlīgu emocionālo klimatu, un var būt gan pozitīvas, gan negatīvas audzināšanas prakses izpausmes. Piemēram, no apgalvojuma „visa ģimene katru dienu vienu ēdienreizi ietur kopā” neizriet tas, kāpēc ēdienreize tiek ieturēta kopā, ko tieši dara un ka jūtas ģimenes locekļi tās laikā – mierīgi un sirsniņi izruna lietas, aprunājas par dienas gaitām, joko jeb, piemēram, vecāki rāj bērnus par nepiedienīgām ēšanas manierēm vai tml. Tāpat, apgalvojums „Ģimenes locekļi informē viens otru, kad kāds iziet no mājām vai atgriežas” var liecināt tikai par tādu vecāku audzināšanas komponentu kā kontroli, bet nesniedz priekšstatu par otru svarīgu audzināšanas komponentu – vecāku atsaucīgumu, bet tikai šo divu komponentu apvienošana veido pamatu veiksmīgai audzināšanai un pozitīvām sekām bērna attīstībā (Maccoby & Martin, 1983; Baumrind, 1989, 1991, kā minēts Martinez & Garcia, 2007) un, sekojoši, pozitīvākām bērnu attiecībām ģimenē, t.i. šo attiecību pozitīvajām emocijām un bērnu prosociālu uzvedību attiecībā vienam uz otru (Brody et al., 1986, 1987b, 1992a,c, 1994a,b, 1996b; Dunn & Kendrick, 1982; Hetherington, 1988; Howe, 1986; Stewart et al., 1987; Stocker et al., 1989, kā minēts Brody, 1998).

No citiem pētījuma ierobežojumiem var minēt, pirmkārt, pašnovērošanas aptauju izmantošanu gan bērniem, gan mātēm, kas nozīmē, ka ģimenes procesu novērtēšanai piemīt zināma subjektivitāte no abu respondentu puses, turklāt, tikai viens no bērniem un viens no vecākiem piedalījās pētījumā, kas padara novērtēšanu vēl subjektīvāku. Otrkārt, novērtējot brāļu/māsu savstarpējo attiecību kvalitāti, netika ņemti vērā citi svarīgi faktori, kas var darboties kā sajauktie mainīgie un manāmi ietekmēt šo attiecību raksturu – piemēram, bērnu temperaments (Brody, 1998) un tāds bērnu diādes strukturālais parametrs, kā abu bērnu pozīcija ģimenē – pirmais, otrais, trešais bērns utml. (Hoffman, 1991). Šo faktoru neņemšana vērā saistāma, pirmkārt, ar grūtībām datu savākšanā, otrkārt, datu apstrādes sarežģītības pakāpi un nepieciešamību ievērojami palielināt izlases apjomu.

Šī pētījuma praktiskais pienesums ir ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu nozīmīguma un regularitātes aptaujas pielietojamība Latvijā ar labiem ticamības rādītājiem, kas papildina

pētījuma instrumentāriju ģimenes procesu izpētes jomā un ļauj attīstīt ģimenes pētījuma idejas meklējot sakarības un sekas ģimenes funkcionēšanas praktisko parametru vidū. Turklāt, pētījumā iegūtie rezultāti un atziņas var tikt izmantotas turpmākiem pētījumiem par ģimenes funkcionēšanas procesu saistību ar vecāku savstarpējām attiecībām, vecāku-bērnu attiecībām un bērnu savstarpējām attiecībām ģimenē un ārpus tās.

SECINĀJUMI

Darba nobeigumā var secināt, ka pētījuma mērķis ir sasniegts un tā realizācijai izvirzītie darba posmi ir veikti.

Tika atlasīta teorētiskā literatūra un pētījumi jautājumā par bērnu savstarpējām attiecībām ģimenē, to raksturotājiem un ietekmējošiem faktoriem ģimenes ietvaros, kā arī par ģimenes kopīgām ikdienas aktivitātēm kā ģimenes procesu neatņemamu sastāvdaļu, veikta literatūras analīze. Apskatīto pētījumu rezultātā secināts, ka starp brāļu/māsu attiecībām bērībā un ģimenes kopīgajām ikdienas aktivitātēm var pastāvēt sakarības, kaut arī minētās sakarības tieši šādā veidā iepriekš netika pētītas. Šīs iespējamās sakarības tika pētītas bakalaura darba empīriskajā daļā. Tāpat, tika pētītas iespējamās atšķirības bērnu novērtējumos par savstarpējām attiecībām ar brāli/māsu atkarība no dažādiem bērnu strukturālajiem parametriem.

Brāļu/ māsu attiecības bieži sauc par dzīves ietekmīgākajām un ilgākajām attiecībām cilvēka dzīvē – ilgākām par attiecībām ar vecākiem, laulātiem partneriem vai bērniem (Bank & Kahn, 1997, kā minēts Patten, 2001), kā arī tiek uzskatīts, ka šīm attiecībām ir primārais raksturs, īpaši bērībā (Dunn, 1983), un brāļi/māsu spēlē unikālu lomu bērna attīstībā (McElwain & Volling, 2005, kā minēts Shumaker et al., 2011; Dunn, 2000). Turklāt, brāļu/ māsu savstarpējās attiecības, būdamas neatņemama ģimenes sastāvdaļa, ietekmē arī ģimenes kā sistēmas veselīgu funkcionēšanu kopumā. Arī brāļu/ māsu attiecību kvalitāti ietekmē daudz dažādi faktori, un kā vienu no svarīgākajiem var uzskatīt vecāku un ģimenes vides lomu bērnu savstarpējās attiecībās, it īpaši bērības periodā, kad bērni pavada ļoti daudz laika savā ģimenē (Brody, 1998).

Runājot par ģimenes dzīves praktiskajām izpausmēm, ir veikta virkne pētījumu, kuros ir novērota saistība starp ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu līmeni un dažādiem ģimenes funkcionēšanas un indivīdu, tajā skaitā bērnu, funkcionēšanas parametriem. Tā, piemēram, ģimenes ikdienas aktivitātēm un rituāliem ir pozitīva saistība ar ģimenes labvēlīgu vidi kopumā (Eaker & Walters, 2002, kā minēts Dickstein, 2002), vecāku kompetences līmeni, laulāto apmierinātību ar partnerattiecībām un bērnu uzvedības problēmu regulāciju (Fiese, Tomcho, Douglas, Josephs, Poltrock, & Baker, 2002); tās veido labvēlīgu vidi, lai attīstītu bērnu sociālās un kognitīvās prasmes (Spagnola & Fiese, 2007), kā arī tām ir pozitīva saistība ar pusaudžu psihosociālo attīstību (Eaker & Walters, 2002, kā minēts Dickstein, 2002).

Apkopojot pētījumā iegūtos rezultātus var secināt, ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu novērtējumos par savām attiecībām ar jaunāku brāli/māsu atkarībā no bērna-

respondenta dzimuma, kā arī no bērnu diādes vecuma starpības un dzimuma kombinācijas, kas lielā mērā apstiprina zinātnieku iepriekš veikto pētījumu rezultātus.

Tāpat, šajā pētījumā ir noskaidrots, ka ir pozitīvi saistītas bērnu savstarpējā emocionālā tuvība/ atbalsts un vecāku kā pāra kopā pavadītā laika regularitāte, kā arī pastāv pozitīva sakarība starp konfliktu biežumu bērnu attiecībās un ģimenes locekļu iziešanas un atgriešanās mājās ieradumu regularitāti. Sekojoši, iegūtie pētījuma rezultāti daļēji apstiprina ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu pozitīvo lomu bērnu savstarpējo attiecību kvalitātē, pierādot, ka ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu regularitāte var būt pozitīvi saistīta ar bērnu savstarpējo attiecību pozitīvajām izpausmēm. Tomēr atklātie korelāciju rezultāti norāda uz to, ka var pastāvēt arī pretējas sakarības, t.i. ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu regularitāte var būt pozitīvi saistīta arī ar bērnu savstarpējo attiecību negatīvajām izpausmēm.

Kā nozīmīgi pētījumu ierobežojošie faktori jāmin: 1) ģimenes kopīgo ikdienas aktivitāšu aptaujas uzbūves īpatnības, kas neļauj pilnvērtīgi mērīt sarežģīto ģimenes funkcionēšanas konstrukt, 2) izlases apjoms un raksturojums, kas neļauj ņemt vērā dažādus ar bērnu strukturālajiem parametriem saistītos faktoros, kas var manāmi ietekmēt brāļu/māsu attiecību raksturu, 3) subjektīvs ģimenes procesu novērtējums tikai no mātes un viena bērna puses.

Bakalaura darba pētījums ir nozīmīgs vairākos aspektos. Tika izpētītas iepriekš nepētītas kopsakarības par brāļu/māsu savstarpējo attiecību kvalitātes saistību ar ģimenes kopīgajām ikdienas aktivitātēm, kā arī tika adaptēta un modificēta jauna, līdz šim Latvijā neizmantotā aptauja par ģimenes kopīgajām ikdienas aktivitātēm, to nozīmīgumu un regularitāti ģimenē, ko iespējams izmantot tālākā pētniecībā.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Control on Child Behavior. *Child Development*, 37, 887–907.
- Bornstein, M.H. (2002). Parenting siblings. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting: Children and parenting: Vol.1.* (pp. 165 - 188). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Boulbijs, D., (1998). Drošais pamats. Rīga: Rasa ABC.
- Bowlby, J. (1958). The nature of child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, 38, 350-373.
- Brody, G.H. (1998). Sibling relationship quality: its causes and consequences. *Annual Review of Psychology*, 49, 1-24.
- Brody, G.H., Stoneman, Z., & Gauger. K. (1996). Parent-child relationships, family problem-solving behavior, and sibling relationship quality: The moderating role of sibling temperaments. *Child Development*, 67, 1289-1300.
- Brody, G.H., Stoneman, Z., & McCoy, J.K. (1994). Forecasting sibling relationships in early adolescence from child temperaments and family processes in middle childhood. *Child Development*, 65, 771-7.
- Churchill, S. L., & Stoneman, Z. (2004). Correlates of family routines in Head Start families. *Early Childhood Research and Practice*, 6, 1-19.
- Conger, K. J., Stocker, C., & McGuire, S. (2009). Sibling socialization: The effects of stressful life events and experiences. In L. Kramer & K. J. Conger (Eds.), *Siblings as agents of socialization*. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 126 (pp.45–60). San Francisco: Jossey-Bass.
- Cousins, J. C., Bootzin, R. R., Stevens, S. J., Ruiz, B. S., & Hayenes, P. L., (2007). Parental involvement, psychological distress and sleep: a preliminary examination in sleep-disturbed adolescents with a history of substance abuse. *Journal of Family Psychology*, 23, 1, 104-113.
- Dickstein, S. (2002). Family routines and rituals -- the importance of family functioning: comment on the special section. *Journal of family psychology*, 16, 4, 441-444.
- Dunn, J. (1983). Sibling Relationships in Early Childhood. *Child Development*, 54, 787-811.
- Dunn, J. (1992). Siblings and development. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 1 (1), 6-9.
- Dunn, J. (2000). State of the art: Siblings. *The Psychologist*, 13, 244–248.

- Ensor, R., Marks, A., Jacobs, L., & Hughes, C. (2010). Trajectories of antisocial behaviour towards siblings predict antisocial behaviour towards peers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(11), 1208–1216.
- Fiese, B. H., Tomcho, T. J., Douglas, M., Josephs, K., Poltrock, S., Baker, T. (2002). A review of 50 years of research on naturally occurring family routines and rituals: Cause for celebration? *Journal of Family Psychology*, Vol 16 (4), 381-390.
- Fiese, B. H. & Wamboldt, F.S. (2000). Family routines, rituals, and asthma management: proposal for family-based strategies to increase treatment adherence. *Family, Systems & Health*, 18 (4), 405-18.
- Finzi-Dottan, R., & Cohen, O. (2011). Young adult sibling relations: the effects of perceived parental favoritism and narcissism. *The Journal of Psychology*, 145 (1), 1–22.
- Furman, W. & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development*, 56, 448-461.
- Furman, W., & Landhier, R. (2002). Parenting siblings. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting: Children and parenting: Vol.1.* (pp. 165 - 188). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ganiban, J. M., Ulbricht, J. A., Spotts, E. L., Lichtenstein, P., Reiss, D., Hansson, K., Neiderhiser, J. M. (2009). Understanding the Role of Personality in Explaining Associations Between Marital Quality and Parenting. *Journal of Family Psychology*, Vol.23, No. 5, 646–660.
- Hakvoort, E.M., Bos, H.M.W., Van Balen, F., Hermanns, M.A. (2010). Family relationships and the psychosocial adjustment of school-aged children in intact families. *The Journal of Genetic Psychology*, 171 (2), 182–201.
- Hoffman, L.W. (1991). The influence of the family environment on personality: Accounting for sibling differences. *Psychological Bulletin*, 110 (2), 187-204.
- Howe, N., Fiorentino, L.M., & Garipey, N. (2003). Sibling conflict in middle childhood: influence of maternal context and mother-sibling interaction over four years. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49 (2), 183-208.
- Howe, N., & Recchia, H.E. (2009). Associations between social understanding, sibling relationship quality, and siblings' conflict strategies and outcomes. *Child Development*, 80, 1564–1578.
- Jensen, E.W., James, S.A., Boyce, W.T., & Hartnett, S. A. (1983). The family routines inventory: development and validation. *Social Science and Medicine*, 17(4), 201-211.

- Kiser, L.J., Bennett, L., Heston, J., & Paavola, M. (2005). Family Ritual and Routine: Comparison of Clinical and Non-Clinical Families. *Journal of Child and Family Studies*, 14 (3), 169-178.
- Kramer, L., Baron, L.A. (1995). Parental perceptions of children's sibling relationships. *Family Relations*, 44 (1), 95-103.
- Kuntschel, E. N., & Silbereisen, R. K. (2004). Parental closeness and adolescent substance use in single and two- parent families in Switzerland. *Swiss Journal of Psychology*, 63, 2, 85-92.
- Lemery, K.S., & Goldsmith, H.H. (2001). Genetic and environmental influences on preschool sibling cooperation and conflict: associations with difficult temperament and parenting style. *Marriage & Family Review*, 33 (1), 77-99.
- Laible, D. (2011). Does it matter if preschool children and mothers discuss positive vs. negative events during reminiscing? Links with mother-reported attachment, Family emotional climate and socioemotional development. *Social Development*, 20, 2, 394-411.
- LR Centrālā statistikas pārvalde (2011). Iegūts 2012.gada 05.aprīlī no <http://www.csb.gov.lv/notikumi/par-demografiskas-situacijas-izmainam-latvija-2010gada-31978.html>
- Luoma, I., Puura, K., Tamminen, T., Kaukonen, P., Piha, J., Räsänen, E., Kumpulainen, K., Moilanen, I., Koivisto, A.-M., & Almqvist, F. (1999). Emotional and behavioural symptoms in 8–9-year-old children in relation to family structure. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 8 (4), 29–40.
- Martin, J.L., & Ross, H.S. (2005). Sibling aggression: Sex differences and parents' reactions. *International Journal of Behavioral Development*, 29 (2), 129–138.
- Martinez, I., & Garcia, J.F. (2007). Parenting styles and adolescents' self-esteem in Brazil. *Psychological Reports*, 100, 731-745.
- Matherne, M. M., & Thomas, A. (2001). Family environment as a predictor of adolescent delinquency. *Adolescence*, 36, 144, 655-664.
- McGuire, S., Manke, B., Eftekhari, A., & Dunn, J. (2000). Children's perceptions of sibling conflict during middle childhood: issues and sibling (dis)similarity. *Social Development*, 9, 173-190.
- McCubbin, H. I., Thompson, A. I., & McCubbin, M. A. (1996). Family Assessment: Resiliency, Coping and Adaptation. Madison, WI.

- McLoyd, V.C., Toyokawa, T., & Kaplan, R. (2008). Work demands, work–family conflict and child adjustment in African American Families: the mediating role of family routines. *Journal of Family Issues*, 29, 10, 1247-1267.
- Milevsky, A., Schlechter, M.J., & Machlev, M. (2011). Effects of parenting style and involvement in sibling conflict on adolescent sibling relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28 (8), 1130-1148.
- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development*, 56, 289–302.
- Olson, D.H., & Gorall, D.M. (2003). Circumplex model of marital and family systems. In F.Walsh (Ed.). *Normal family processes* (3rd ed., pp.514 – 48). New York: Guilford.
- Patten, P. (2001). The joys and complexities of sibling relationships. Parent News [Online]. Retrieved March 19, 2012 from <http://www.library.adoption.com/sibling-relationships/the-joys-and-complexities-of-sibling-relationships/article/3307/1.html>
- Piotrowski, C.C. (1999). Keeping the peace or peace of mind? Maternal cognitions about sibling conflict and aggression. *New Directions for Child and Adolescence Development*, 86, 5-23.
- Pressman, R.M. & Imber, S.C. (2011). Relationship of children’s daytime behavior problems with bedtime routines/practices: a family context and the consideration of Faux-ADHD, *The American Journal of Family Therapy*, 39: 404–418.
- Putniņa, A. (2011). Pētījums: Latvijas iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Pārskats par situāciju 2003.-2011. Iegūts 2012.gada 05.aprīlī no <http://www.scribd.com/doc/76775055/Latvijas-iedz%C4%ABvot%C4%81ju-reprodukt%C4%ABv%C4%81-vesel%C4%ABba-P%C4%81rskats-par-situ%C4%81ciju-2003-2011>
- Roche, K.M. & Ghazarian, S.R. (2012). The value of family routines for the academic success of vulnerable adolescents. *Journal of Family Issues*, 33(7), 874 –897.
- Rogoff B. (1990). *Apprenticeship in Thinking: Cognitive Development in Social Context*. New York: Oxford University Press.
- Rothbart, M. K., & Ahadi, S. A. (1994). Temperament and the development of personality. *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 55-66.
- Ryan, C.E., Epstein, N.B., Keitner, G.I., Miller, I.W., & Bishop, D.S. (2005). *Evaluating and treating families: The McMaster approach*. New York: Brunner/Routledge.
- Shumaker, D.M., Miller, C., Ortiz, C., & Deutsch, R. (2011). The forgotten bonds: the assessment and contemplation of sibling attachment in divorce and parental separation. *Family court review*, Vol. 49 (1), 46–58.

- Spagnola, M. & Fiese, B.H. (2007). Family routines and rituals: a context for development in the lives of young children. *Infants & Young Children*, 20, 4, 284–299.
- Stauffacher, K., & DeHart, G.B. (2006). Crossing social contexts: Relational aggression between siblings and friends during early and middle childhood. *Applied Developmental Psychology*, 27, 228–240.
- Taanila, A., Ebeling, H., Kotimaa, A., Moilanen, I., & Jarvelin, M.R. (2004). Is a large family a protective factor against behavioural and emotional problems at the age of 8 years? *Acta Paediatr*, 93, 508–517.
- Teti, D., & Ablard, K. (1989). Security of attachment and infant-sibling relationships: a laboratory study. *Child development*, 60, 1519-1528.
- Thompson, J.A., & Halberstadt, A.G. (2008). Children's accounts of sibling jealousy and their implicit theories about relationships. *Social Development*, 17, 488-511.
- Tucker, C.J., & Updegraff, K. (2009). The relative contributions of parents and siblings to child and adolescent development. In L. Kramer & K. J. Conger (Eds.), *Siblings as agents of socialization. New Directions for Child and Adolescent Development*, 126 (pp. 13–28). San Francisco: Jossey-Bass.
- Volling, B.L., Belsky, J. (1992). The Contribution of mother-child and father-child relationships to the quality of sibling interaction: a longitudinal study. *Child Development*, 63, 1209-1222.
- Volling, B. L., & Blandon. A.Y. (2003). Positive indicators of sibling relationship quality: psychometric analyses of the Sibling Inventory of Behavior (SIB). For Indicators of Positive Development Conference March 12-13, 2003. Retrieved April 04, 2012 from <http://www.childtrends.org/Files/VollingBlandon.pdf>
- Whelan, D.J. (2003). Using attachment theory when placing siblings in foster care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 20 (1), 21-36.
- Wood, J.V. (1989). Theory and research concerning social comparisons of personal attributes. *Psychological Bulletin*, 106 (2), 231-248.
- Yu, J.J., & Gamble, W.C. (2008). Pathways of influence: marital relationships and their association with parenting styles and sibling relationship quality. *Journal of Child and Family Studies*, 17, 757-778.